

Ismo Pokela

MITÄ ON LASTENSUOJELULAITOKSESSA TEHTÄVÄ TYÖ?

Sosiaalialan koulutusohjelma

Ylempi AMK

MITÄ ON LASTENSUOJELULAITOKSESSA TEHTÄVÄ TYÖ?

Pokela, Ismo

Satakunnan ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan ylemmän ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelma

Joulukuu 2016

Ohjaaja: Kumpulainen, Pasi

Sivumäärä: 43

Liitteitä:

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, etnografia

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata lastensuojelulaitoksessa tehtävää työtä, kun tätä tarkastellaan hoidon ja huolenpidon, kasvatuksen, ohjaamisen ja yhteistyöverkostojen kanssa tehtävän työn näkökulmasta. Tutkimuksessa pyrittiin jäsentämään lastenkodissa tehtävää työtä sosiaalipedagogisesta viitekehyksestä. Tutkimus toteutettiin neljätoistapaikkaisessa lastenkodissa, jossa lapset olivat iältään 12–17-vuotiaita.

Tutkimuksessa käytettiin etnografista lähestymistapaa, jonka tavoitteena oli yhteisöstä kokemalla ja oppimalla ymmärtää ja jäsentää yhteisön toimintatapoja ja ajattelua. Etnografinen tutkimus tarkoittaa metodia, joka käyttää hyväkseen monenlaisia informaatien lähteitä. Tutkimuksen aineisto muodostui sekä osallistuvasta että ilman osallistumista tapahtuvasta havainnoista, havaintomuistiinpanoista työntekijöiden ja verkostojen kanssa käydyistä keskusteluista sekä viiden työntekijän teemahaastattelusta valitsemistani työn ulottuvuuksista.

Tutkimuksessani lastenkodissa tehtävässä työssä korostui työntekijän rooli luottamuksellisen ja turvallisen suhteen luomisessa lapseen. Työn onnistumisen edellytyksenä tutkimustuloksissa painottui työ perheiden ja verkostojen kanssa. Työntekijän työotteeksi olen nimennyt ohjauksen. Ohjaussuhde sosiaalipedagogisesti määriteltynä korostaa aikuisen tavoitetta tukea lapsen kasvua ja luottamusta tulevaisuuteen neljän ymmärtämisen periaatteen kautta: ymmärtämisen kykyä, ymmärtämisen välittämistä, ymmärtämisen lähtökohtia ja paremman ymmärtämisen periaatetta. Ohjaus on liikkumista kasvattamisen, opettamisen ja sosiaalistamisen muodostamassa pedagogisessa kentässä.

THE WORK IN A CHILD WELFARE HOME

Pokela, Ismo

Satakunta University of Applied Sciences

Master`s Degree Programme in Social Services

December 2016

Supervisor: Kumpulainen, Pasi

Number of pages: 43

Appendices: -

Keywords: child protection, foster care, ethnography

The purpose of this thesis was to depict the work in a child welfare home, examined through the point of view of work in nursing and care, education, guidance, and cooperation networks. The aim was to analyze the work in a child welfare home via the social pedagogy framework. The study was carried out in a child welfare home for fourteen children aged from 12 to 17.

The thesis deployed the ethnographic approach with the goal of understanding and outlining the methods and thought patterns of the community through experiencing and learning them first-hand. The ethnographical method makes use of several sources of information. The material of the thesis consisted of both participatory and non-participatory observation, observatory notes from conversations with employees and networks, and themed interviews with five employees about aspects of their work of my choosing.

The study markedly showed the importance of the role of the employee in creating a trusting and safe relationship with the child. Cooperation with families and networks seemed to be a prerequisite of successful work. Employees themselves considered their work as guidance. A guiding relationship defined via social pedagogy emphasizes the aim of the adult to support the child's growth and faith in the future through four principles of understanding; the ability to understand, the portrayal of understanding, the premises of understanding, and the principles of better understanding. Guidance is movement in the pedagogic domain formed by education, teaching and socializing.

SISÄLLYS

1	SIJAISHUOLLON TARKOITUS	5
1.1	Sijaishuollon lähtökohdat.....	7
1.2	Sosiaalipedagogiikan käsitteestä.....	11
1.3	Sosiaalipedagogiikka sijaishuollon ympäristössä ja sosiaalipedagoginen kansalaisuus	12
1.4	Sijaishuolto ammatillisena työnä	15
2	TUTKIMUSASETELMA	16
2.1	Tutkimustehtävä.....	16
2.2	Etnografia tutkimusotteena	16
2.3	Etnografinen aineisto	18
2.4	Aineiston analysointi	20
3	HOITO JA HUOLENPITO.....	21
3.1	Ympäri vuorokautinen hoito ja huolenpito sijaishuollossa.....	21
3.2	Yksikön toimintatavat	22
3.3	Arjen merkitys lastenkodin työssä	25
4	KASVATUS.....	27
4.1	Sijaishuollon osastotyön arkea.....	27
4.2	Ympäri vuorokautisen kasvatuksen haastavat tilanteet	28
4.3	Ammatillinen kasvattajuus.....	29
5	OHJAAMINEN.....	30
5.1	Ohjaamisen ympäristö ja ilmapiiri.....	30
5.2	Ohjaus pedagogisena toimintana	32
6	VERKOSTOJEN KANSSA TEHTÄVÄ TYÖ.....	34
6.1	Vanhemmuus sosiaalipedagogisessa näkökulmassa.....	34
6.2	Yhteistyö ammattiverkostoihin.....	35
6.3	Verkostot.....	37
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	38
	LÄHTEET.....	42
	LIITTEET	

1 SIJAISHUOLLON TARKOITUS

Tutkimukseni tarkoituksena on kuvata lastensuojelulaitoksessa tehtävää työtä neljän ulottuvuuden kautta: hoito ja huolenpito, kasvatus, ohjaaminen ja yhteistyöverkostojen kanssa tehtävä työ.

Tutkimuksen lähtökohtana on oma henkilökohtainen kiinnostukseni lastensuojelulaitoksessa tehtävää työtä kohtaan. Tutkimusaineiston, analyysin ja johtopäätösten tarkoituksena on antaa lukijalle mahdollisuus arvioida tekemääni työtä ja sen luotettavuutta. Tutkimuksestani kiinnostuneiksi ajattelen työyhteisön jäsenet ja lastensuojelulaitoksen työstä yleisesti kiinnostuneet, kuten opiskelijat, lastenkodeissa asuvien lasten vanhemmista sekä lastensuojelun ammattilaiset. Erityisenä tavoitteena on rohkaista myös muita valitsemaan tutkimusotteekseen etnografisen tutkimuksen, joka luottaa tutkijan kykyyn havainnoida, kerätä ja tulkita saatuja tietoja vakuuttavasti. Tutkimusprosessissa tutkijan vaikutus on vahva, joka osaltaan johtaa siihen, että tutkijan roolin riippumattomuus ja neutraalius sekä aineiston analyysin onnistuminen jäävät lukijan arvioitavaksi. Osaltaan tämä johtaa siihen tosiseikkaan, että tutkimukseni on ainakin osittain subjektiivinen kuvaus ja tulkinta siitä todellisuudesta mitä lastensuojelulaitoksessa tehtävä työ on.

Aiheen tekee mielenkiintoiseksi myös se, että lastensuojelun laitoshoidon pitkstä historiallisesta taustasta huolimatta lastenkodista tehtävää työtä on tutkittu kohtuullisen vähän. Koen, että kvalitatiivinen tutkimusote muistuttaa lukijaa erityisesti työntekijöiden olemassaolosta, tarpeista, toiveista ja tunteista sekä syventää tutkijan sekä tutkimukseen perehtyvien käsitystä siitä, mitä lastensuojelulaitoksessa tehtävä työ oikeastaan on (Grönfors 1985, 12).

Tutkimukseni kohteena olevaa ympärivuorokautista lastensuojelutyötä toteutetaan nuorisoiäkäisille suunnatussa yksityisessä lastensuojeluyksikössä. Iältään lapset ovat yli 12-vuotiaita ja heidän haasteensa ilmenevät esimerkiksi käytöshäiriöinä, päihteiden käyttönä ja kouluvaikeuksina. Tutkimuksen kohteena oleva yksikkö koostuu kahdesta osastosta, joissa kummassakin voi asua enimmillään seitsemän lasta.

Sijaishuollon asiakkaan (ts. lapsen) oikeudet perustuvat kansainvälisiin ja kansallisiin lakeihin, sopimuksiin ja asetuksiin. Lapsen etu on yksi merkittävin hoitoon ja huolenpitoon kohdistuva velvoite. Lastensuojelulain (417/2007, 4 §) mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, kuinka eri toimenpidevaihtoehdot turvaavat lapselle seuraavat asiat:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omiin asioihinsa; sekä
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä. Sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä (417/2007, 4 §).

Lapsen edun käsite liittyy osaltaan 1900-luvun yhteiskunnalliseen kiinnostukseen lapsesta ja hänen kehityksestään (Pösö 2012, 78–79). Kansainvälisissä lapsen oikeuksia korostavissa sopimuksissa, eli YK:n Lapsen oikeuksien julistuksessa (1959), YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa ja lapsen oikeuksien sopimuksen kolmannessa artiklassa korostetaan lapsen etua häntä koskevissa päätöksissä. (Unicef 2015.) Yhdeksäs artikla korostaa vanhempien oikeutta ja velvollisuutta lapsen kasvatukseen ja kehityksen tukemiseksi. Sopimuksen 20 artikla kuitenkin toteaa, että mikäli lapsi ei voi asua perheensä kanssa, on hänellä oikeus erityiseen suojeluun ja tukeen.

Sijaishuollon merkittävänä tehtävänä on luoda lapselle turvallinen ja pysyvä kasvuolosuhde. Tällä tarkoitetaan ensisijaisesti lapsen ja hänestä huolta pitävän aikuisen välistä suhdetta. (Pösö 2012, 79.) Sijaishuollossa asuvien lasten osalta on myös tärkeää huolehtia siitä, että lapsen suhteet tämän biologisiin vanhempiin, sukulaisiin, ystäviin

ja sosiaalityöntekijöihin ovat pysyviä. Sijaishuollon hoidollinen potentiaali perustuu pitkälti mahdollisuuteen luoda turvallisia, kiinteitä suhteita aikuisiin. Lastenpsykiatrian erikoislääkäri, dosentti Jari Sinkkonen korostaa erityisesti omaohjaajasuhdetta. Toimivalla omaohjaajasuhteella voi olla samanlaisia merkityksiä kuin psykoterapiasuhteella. Sujuvan ja ennakoidun arjen merkitys on tärkeä. (Sinkkonen 2010, 9–10.)

Lastenkodin työ on moniammatillista osaamista vaativaa työtä. Riitta Laakso (2012) on viitannut Juha Hämäläisen tutkimukseen suomalaisen lastensuojelutyön kehityslinjoista etsiessään vastausta työn käsitteellisestä ja teoreettista taustasta. Hämäläinen on nimennyt työlle kolme eri viitekehystä: juridis-hallinnollisen, psykologis-terapeuttisen sekä pedagogis-kasvatuksellisen. Tutkimukseni perusteella paikallistan lastenkotityön pedagogis-kasvatuksellisen työn alle, yhteiskunnallisella painotuksella. Riitta Laakson mukaan sosiaalipedagogiikka voi yhdistää lastenkotityössä työn arkeen sisältyvät ruutiinit, kasvatuksen ja työn lastensuojelullisen perustan. Hän toteaa myös, että ”lastenkotityön määrittäminen pelkästään terapiatyöksi, kasvatukseksi tai hoidoksi ei riitä jäsentämään työn lastensuojelullista kontekstia”.

1.1 Sijaishuollon lähtökohdat

Tutkimukseni kohteena oleva lasten sijaishuolto kuuluu sosiaalityöhön ja on juridisesti osa sosiaalihuoltoa. Sijaishuolto on osa lastensuojelun erityistä suojelua, joka tarkoittaa lapsen kasvuympäristön sekä tasapainoisen ja monipuolisen kehityksen tukemista laitosmuotoisesti, pääsääntöisesti kiireellisen sijoituksen, huostaanoton tai sijoitus avohuollon tukitoimena juridisen päätöksen perusteella. Sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle lastensuojelulain (417/2007) 49 §:n mukaisten päätösten perusteella. Sijaishuoltopaikoiksi kutsutaan perhehoidon ja laitoshoidon laitoksia (yksikköjä). Sijaishuolto on luonteeltaan lastensuojelun viimesijaisin väliintulon keino tukea niitä perheitä, joita avohuollolliset tukitoimet eivät ole auttaneet. (Bardy 2013, 71.) Sijaishuollon taustalla on usein sekä tavallisia että poikkeuksellisia lasten – ja perheiden – kriisejä. Ympäri vuorokautista hoitoa tuottavat lastensuojelulaitokset toimivat aluehallintoviraston tai Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston Valviran myöntämien toimilupien kautta. Laitosten henkilökunta koostuu sosiaalihuollon tai terveydenhuollon ammattitutkinnon omaavista henkilöstä. Tyypillisesti lastensuojelulaitoksessa on 7–14 lasta.

Sijaishuollossa tehtävän työn suunnitelmallisuus perustuu perheen kanssa tehtävään asiakassuunnitelmaan. Lastensuojelulaissa (417/2007, 30§) sanotaan asiakassuunnitelmasta seuraavaa:

Asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen ja huoltajan sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan, vanhemman, muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan taikka lapselle läheisen henkilön sekä lapsen huoltoon keskeisesti osallistuvan tahon kanssa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Asiakassuunnitelmaan on kirjattava myös asianomaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja palvelujen sekä muiden tukitoimien järjestämisestä. Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa. Huostaanotettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan, miten toteutetaan lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa ja miten samalla otetaan lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleen yhdistämisestä. Huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kuten päihde- ja mielenterveyshuollon kanssa.

Sijaishuollon laatuvaatimuksista on lisäksi julkaistu Valviran valtakunnallinen valvontaohjelma 2012–2014.

Lastensuojelun laitoshoidtoa tuotetaan sekä valtion, kuntien, rekisteröityjen yhdistysten että yksityisten palvelutuottajien taholta. Laitoshoidto kuuluu kuntien kilpailuttamisvelvoitteen piiriin ja tämän kautta laitoshoidon palveluyksikköjen tiedot ovat julkisesti tarkasteltavissa. Tutkimukseni kohteena oleva lastensuojeluyksikkö edustaa lastensuojelun erityisyksikköä. Lastensuojelulaki (417/2007) ei määrittele erityisyksikön tai vaativan laitoshoidon nimikettä. Lastensuojelulaissa määritellään vain lastensuojelulaitos ja erityisenhuolenpidon yksikkö. Erityisyksiköt ovat syntyneet kuntien tarpeesta saada erikoistunutta lastensuojelun ympärivuorokautista osaamista. Erityisyksikköä säätelevät kaikki lastensuojelulain mukaiset lait, mutta tällä on kuntien velvoitteiden mukaista erityisosaamista. Erityisyksikkö ei kuitenkaan tarkoita erityisen huolenpidon mahdollisuutta, vaan tämä vaatii aluehallintoviraston tai Valviran myöntämän toimiluvan.

Lastensuojelun erityisyksiköt (vaativa laitoshoidto) ovat erikoistuneet esimerkiksi käytöshäiriöisiin, nuorisopsykiatrasta tai neuropsykiatrasta osaamista vaativiin tai kehitysvammapuolen tai monikulttuurisuuden erityistarpeisiin. Erityisyksikön osaamisen pitäisi vastata aina vaativahoitoisten lasten hoidon ja huolenpidon tarvetta. Yksikön henkilökunnan osalta on korotettu henkilökuntaresurssi, joka lasketaan 1,3-kertoimella osaston seitsemään asiakaspaikkaa kohden ($7 \times 1,3 = 9,1$) niin, että pyöritys tehdään 9 työntekijään. Vähintään puolella henkilökunnasta pitää olla opisto- tai ammattikorkeakouluasteinen koulutus sekä henkilökunnalla yhteinen vähintään viiden (5) päivän mittainen koulutus erityisosaamisalueen osalta. (Espoon, Vantaan ja Kauniaisten kilpailutuksen kriteerit 2015.)

Lastenkotien historiallinen tausta Suomessa voidaan yhden tarkastelunäkemyksen mukaan paikantaa Suomenlinnan, Pohjolan Gibraltarin lastenkotiin, jonka rakentaminen alkoi jo 1740-luvulla ja jonka lastenhuollollinen tarve kohdistui tykistörykmentin lasten perheille. Yhteiskunnallisessa tarkastelussa lastenkoti kuvasi 1700-luvun korporaatiivista järjestelmää, jolla pyrittiin ammateittain ratkomaan sosiaalisia ongelmia. Papistolla, kaupunkien ammattikunnilla ja armeijan joukko-osastoilla oli kullakin omat leski- ja orpokassansa. (Pulma & Turpeinen 1987, 20.) Yleisesti 1700-luvulla kiinnitettiin huomio orpoihin sekä turvattomiin lapsiin. Seuraavalla vuosisadalla huomio alkoi kiinnittyä myös pahatapaisiin lapsiin. Heistä huolehtimisen uskottiin toteutuvan

parhaiten suojelukasvatuksen kautta kovan kurin ja työnteon avulla. (Pulma & Turpeinen 1987.)

1910-luvulla lastenkotien perustaminen yleistyi. Syinä tähän olivat sijaiskotien saama arvostelu, 1. maailmansodan ajan (vuosina 1914–1918) kiristynyt taloudellinen ja yhteiskunnallinen tilanne sekä halukkaiden ja sopivien sijaiskotien saamisen vaikeus. Sopivia perheitä oli vaikea saada. Sopimattomiksi perheiksi katsottiin perheet, jotka halusivat hoidettavia pelkästään taloudellisista syistä. Vuoden 1917 aikana tilanne vaikeutui siinä määrin, että viranomaiset joutuivat joustamaan laitoshoitovastaisista periaatteistaan. Alaikäiset joutuivat kunnalliseen köyhäinhoitoon (laitoshoitoon) lähinnä kahdesta syystä: vanhempien kuoleman tai kasvatuskyvyn puuttumisen takia. Yhteistä lapsille oli köyhyys ja tilattomaan väestöön kuuluminen. (Känkänen 2012, 19–20.) Suomi eli 1920-luvulla vahvan taloudellisen kasvun ajanjaksoa, joka päättyi vuosikymmenen lopulla maailmanlaajuiseen taloudelliseen kriisiin. Teollistuminen ja kaupungistuminen muuttivat yhteiskunnan rakennetta ja loivat omat haasteensa. Lastenhuollossa korostuivat sivistykselliset, sosiaaliset, moraaliset, terveydelliset ja ympäristölliset näkökohdat. Lisäksi lastensuojelulliselle työlle muodostui uusia huollonkeinoja, muun muassa lastenkodit. Kasvatusopillisesti korostuivat kurin ja käytöstapojen merkitys. (Pulma 1987.)

Lastenkodissa tehtävä työ perustuu alle 18-vuotiaiden lasten kanssa tehtävään työhön. Työn taustalla vaikuttavan oppialan (teoreettinen) määrittely suomalaisessa sijaishuollossa ei ole selkeä. Lastensuojelun laitostyö sijoitetaan perinteisesti sosiaalityön ja kasvatuksellisen työn välimaastoon. (Laakso 2009, 43). Olen valinnut työhöni sosiaalipedagogisen näkökulman, jonka tavoitteena on siten tarkastella lasten kanssa tehtävää työtä yhteiskunnallisesta sekä kasvatuksellisia ratkaisuja korostavasta näkökulmasta. Sosiaalipedagoginen teoria luo tarkasteluun viitekehystä, jossa korostuvat kasvatuksen sosiaalinen luonne sekä pyrkimys jäsentää kasvatusta objektiivisen ja subjektiivisen välisenä suhteena rajoittumatta yksilöpsykologiseen tai sosiaalisaatiokeskeiseen näkökulmaan (Hämäläinen 2010, 169–171.) Kaikessa pedagogiikassa ollaan tekemissä tulevaisuuden kanssa, jonka vuoksi se huomioi erityisesti keinoja, joita hyödyntäen voidaan löytää keinoja tulevaisuuden rakentamiseksi sekä yksilöiden, yhteisöjen sekä yhteiskunnan kehittymisen näkökulmasta. (Hämäläinen 1999, 12.)

1.2 Sosiaalipedagogiikan käsitteestä

Tutkimuksessani tarkastelen lastensuojelulaitoksessa tehtävää työtä Suomessa koh-
tuullisen vähälle huomiolle jääneen tarkastelunäkökulman kautta. Sosiaalipedagogi-
sella tarkoitan ja ymmärrän tässä tutkimuksessa seuraavia asioita: sosiaalipedagoginen
on käsite, jolla kuvaan pedagogisin keinoin tapahtuvaa sosiaalisten ongelmien lieven-
tämiseen tähtäävää työtä ja toimintajärjestelmää. Teoreettisesti tutkimukseni nojaa
henkitieteellis-hermaneuttiseen sosiaalipedagogiseen luonteeseen, joka korostaa to-
dellisuuden ymmärtämistä historiallis-kulttuuris-yhteiskunnallis-psykologis-moraali-
sena kokonaisuutena. Tutkimusperinteenä (traditio) tarkastelen sosiaalipedagogiikkaa
vuorovaikutuksellis-kasvatuksellisenä perinteenä, joka erottaa sitä sosiaalihuollolli-
sesta oikeudellis-hallinnollisesta ajattelutavasta. Tutkimuksessani nojaudun Juha Hä-
mäläisen (299, 1995) tulkintaan, jossa ”sosiaalipedagogiikka tarkastelee yksilön ja yh-
teiskunnan, perheen ja valtion sekä yleisesti sosiaalisen elämän ja julkisen vallan suh-
teita kasvatuksen näkökulmasta.” Tämän kautta tarkasteltuna sosiaalipedagoginen teo-
ria saa sisältönsä näihin suhteisiin liittyvien haasteiden ratkaisuyrityksinä sekä tavoit-
teena helpottaa yksilön, perheiden ja yhteiskunnan välistä suhdetta niissä tilanteissa,
joissa osapuolten intressit eivät toteudu.

Kuvaan sosiaalipedagogiikkaa niin ikään Juha Hämäläisen (301, 1995) muodosta-
masta lähtökohdasta, jossa sen ”ydintä” lähestytään sosiaalipedagogisen lähestymistä-
van tunnistamisesta. Tässä lähestymistavassa minua viehättää se, että siinä painotetaan
sosiaalisen ja pedagogisen yhdistämistä. Tällöin sosiaalisen käsitteellä viitataan kaik-
keen inhimilliseen (yhteis)elämään ja tulkinnat koskevat niitä teorioita, joiden kautta
ihmisten keskinäisiä suhteita erilaisissa yhteiskunnissa ja kulttuureissa tulkitaan. (Hä-
mäläinen 299, 1995.) Sosiaalipedagogiikan pedagogisen käsitteellä viitataan Herman
Nohlin tulkintaan, jossa tavoitteena on yksilön itsepuun auttaminen kasvatuksellisin
keinoin. Tämän tarkastelun kautta tutkimuksessani sosiaalipedagogiikka jäsentyy ylei-
sen pedagogiikan osa-alueeksi, ei omaksi erityispedagogiikaksi. (Hämäläinen 270–
273, 1995).

Sosiaalipedagogiikan tulkintaan vaikuttavat aina yhteiskunnassa voimassa olevat ih-
mis- ja yhteiskuntakäsitteet, moraaliopit ja aatevirtaukset sekä lainsäädäntö. Tämän
vuoksi sosiaalipedagogisessa keskustelussa tulisi aina olla luova ja avoin ilmapiiri, ja

siinä tulisi ottaa yhteiskunnan tapahtumat huomioon. Erityisen perustelluksi tämä näkökulma tulee silloin kun korostetaan sitä, että kaikessa pedagogiikassa ollaan tekemisessä tulevaisuuden kanssa. Etsitään kasvatuksellisia näkökulmia ja keinoja paremman tulevaisuuden rakentamiseksi sekä yksiköiden että yhteiskunnan kehittymisen puolesta. (Hämäläinen 1999, 12.) Tarkastelunäkökulmassani lastensuojelun sijaishuollossa erityistä tukea tarvitsevien lasten ja heidän läheisverkostonsa tukeminen tulee esille sosiaalipedagogiikan näkökulmasta, jossa korostetaan kasvatuksen yhteiskunnallisia kytkeitä ja vuorovaikutukseen perustuvaa kasvatusajattelua. Sosiaalipedagogisessa tarkastelussa ihmisen kehittyminen ja persoonan sekä identiteetin rakentuminen ovat keskeiset (työn) tavoitteet. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota vuorovaikutussuhteiden pedagogiseen laatuun. (Hämäläinen 1999, 15.) Yhteiskunnallista todellisuutta sosiaalipedagogisesti jäsentävä työntekijä rakentaa toimintaansa vahvistamaan lapsen ihmisenä kasvamista, persoonallisuuden kehittymistä, itsetuntoa, sosiaalista identiteettiä, osallisuutta ja elämänhallintaa. Ihmisten omien vaikutusmahdollisuuksien tukeminen ja ”näkemään” auttaminen ja tätä kautta tapahtuvan elämänhallinnan tukeminen korostuu. (Hämäläinen 1999, 62–63.) Lastenkodissa tehtävä työ painottuu omaohjaajien tai omahoitajien tekemään työhön. Tämän työn olen paikallistanut tutkimuksessani sosiaalipedagogisen työn alle, mikä erottaa sen esimerkiksi sosiaalityöstä. Sijaishuollon yksikkö ei toimi vain sisältäpäin ohjautuvana, omat tavoitteet asettavana ja menetelmänsä valitsemana kasvatusyhteisönä. Toimintaa säätelevät niin laki, säädökset, vakiintuneet käytännöt kuin palvelua ostavien tilaajien odotukset ja velvoitteetkin.

1.3 Sosiaalipedagogiikka sijaishuollon ympäristössä ja sosiaalipedagoginen kansalaisuus

Sosiaalipedagogiikan käsitettä tässä tutkimuksessa lähestytään seuraavasta näkökulmasta. Sosiaalisuuden käsitteen taustalla on kolme päämerkitystä: 1) yhteiskunnallinen – jolla tarkoitetaan käsitteen yhteyttä sosiaalisten rakenteiden ja sosiaalisten ongelmien ymmärtämiseksi; 2) yhteisöllinen ja vuorovaikutusta koskeva – ihmisen ja erityisesti lapsen sosiaalista kehitystä ja yhteiselämässä tarvittavien valmiuksien tarkastelua; 3) solidaarinen näkökulma, jossa lähtökohtana on tukea henkilöitä, joiden

osalta ollaan huolestuneita sosiaalisesta kiinnittymisestä yhteiskuntaan. (Hämäläinen 1999, 14.)

Lähestyn siis sosiaalipedagogiikkaa näkökulmasta, jossa tarkastellaan sen tavoitetta tukea ihmistä kasvamaan täysivaltaiseksi kansalaiseksi, joka kykenee kasvattamaan itseään edelleen. Sosiaalipedagogisen kasvatuksen kautta pyritään vahvistamaan ihmisen persoonaa ja tukemaan tämän subjektiivisia ja omista sekä aidoista tarpeista lähteviä valintoja. Sosiaalipedagogisen ajattelun kautta palvelurakenteessa olevan ”henkilön” tai ”asiakkaan” pitäisi muuttua palvelurakennetta tuottavien henkilöiden näkökulmasta tasavertaiseksi ihmiseksi. Sosiaalipedagogiikkaa tarvitaan, jotta työntekijä kohtaa ”asiakkaan” aidossa dialogissa, jossa hän purkaa hierarkian ja järjestelmän esteitä. (Dalmaso & Kuosmanen 2008, 35–37.) Sosiaalipedagogisen suhteen perustana toimii kasvatettavan oikeus yksilölliseen ja edellytystensä mukaiseen kasvuprosessiin. Kasvattajan tehtävänä on pitää huolta tämän prosessin toteuttamisesta kasvatussuhteessa. Lasten kanssa tapahtuvassa kasvatuksessa tämä vaatii erityisesti kasvattajan kykyä ymmärtää vasta kehittymässä olevan persoonan kehitysprosessia, jonka tukeminen on myös kasvattajan tehtävä. Aidossa sosiaalipedagogisessa suhteessa Herman Nohl korosti ihmisen itsearvoista kasvamisen luonnetta, jonka prosessi kuvautuu tiivistetysti lauseessa ”ei valtiota, ei puoluetta, ei kirkkoa varten, vaan sinun ainutkertaisuutesi ja yksilöllisyytesi tähden”. Pedagogiselle prosessille tunnusomaista on kasvatettavan ja kasvattajan vuorovaikutus. Tähän suhteeseen kuuluu erityisesti keskinäinen kunnioitus ja luottamus. Pienten lasten kohdalla tämä luottamus rakentuu usein luontaisesti, oli kyseessä vanhempi tai ammattikasvattaja. Kun on kyseessä lapsi, jolla juuri tähän suhteeseen liittyy paljon pettymyksiä, pelkoja ja väärinkohtelua, on kasvattajan nähtävä paljon vaivaa perusluottamuksen ja kunnioituksen aikaansaamiseksi. (Hämäläinen & Nivala 2008, 201–203.)

Tutkimuksessani tarkastelen sosiaalipedagogiikkaa sekä yhteiskunnallisena ajatteluna ja toimintatapana että työnä ja toimintana, jossa työntekijän tarkoituksena on yhdessä asiakkaan kanssa etsiä ja löytää ratkaisuja, joiden kautta asiakas toimii oman elämänsä vaikuttajana, valitsijana ja vastuunkantajana. Yhteiskunnallisena kysymyksenä sosiaalipedagogiikka kiinnittää huomiota siihen, kuinka asiat voisivat olla, ei vain siihen miten ne ovat. Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna keskeinen kysymys koskee sitä, miten

yhteiskunnan pitäisi kohdella ihmisiä, jotka eivät syystä tai toisesta ole siihen kiinnittyneet. Tällä viitataan yksilön sosiaalisen toimintakyvyn, osallisuuden ja integraation puutteisiin. Sosiaalipedagogisen työn ytimessä on kaksi prosessia, subjektivoitumis- ja emansipaatioprosessit. Prosesseilla tavoitellaan asiakkaan elämän haltuunottoa ja kykyä oivaltaa, ymmärtää, arvioida ja arvottaa omat tarpeet, sekä pyritään löytämään hänelle sopivia toimintatapoja elämän rakentamiseen (=subjektivoitumisprosessi). Subjektivoitumisen lisäksi tarkastelen subjektiivisuutta, jossa keskeistä on ihmisen itsensä ja minänsä tunnistaminen. Tämän tunnistautumisprosessin kautta yksilö saa kykyä tuntea, halun tehdä ratkaisuja ja toteuttaa niitä. Emansipaatioprosessissa tuetaan asiakkaan holhouksesta vapautumista. Näkökulmana on asiakkaan tukeminen oman arjen haltuunottamisessa ja tähän liittyvien valintojen arvottamisessa; ketkä vaikuttavat tähän osallisina ja miten? Vapautumisella holhouksesta ei tarkoiteta vapautumista inhimillisistä suhteista vaan mahdollisuutta vaikuttaa suhteiden valtarakenteisiin. (Dalmaso & Kuosmanen 2008, 42–43.)

Tutkimuksessani kuvaan yhteenvedon omaisesti lastenkodissa tehtävää työtä ja sen merkitystä kansalaisuuden näkökulmasta. Kansalaiseksi kasvun tarkastelussa keskityn ”modernin” näkemyksen mukaiseen (kunnon) kansalaisen ulottuvuuksiin: aktiiviseen, osallistuvaan, vastuulliseen ja maailmankansalaisuuden näkökulmiin. Mainitsen tässä yhteydessä myös Suomen kansalliseen heräämiseen keskeisesti vaikuttaneen Johan Vilhelm Snellmanin (1806–1881). Snellman huomioi hyvässä kansalaisuudessa ympäröivän yhteiskunnan ja yhteisöt. Hän korosti kunkin kansakunnan omaa kulttuurisen tiedon ja tapojen merkitystä kasvatuksessa. Näiden kautta hän ajatteli ihmisen pääsevän osalliseksi yhteisön perinnäistiedosta, sen oppimisesta ja muodostamisesta. Lap- sen kasvatuksessa korostuivat tapakasvatus, siveellisyys ja rakkaus. Snellmanin ajatuksissa kansalaisuuden (kasvatukselliseksi) päämääräksi muodostui ihmisen kyky muuttua valtion kansalaiseksi. Tämä tarkoitti sitä, että ihminen ymmärtää oman roolinsa tapojen, lakien ja moraalin ylläpitämiseksi ja yhteisen edun toteuttamiseksi. (Ni- vala 2006, 82–83.)

Parhaimmillaan tutkimukseni antaa näkökulman siihen, kuinka sosiaalipedagogisesti ajattelevat työntekijät voivat ainakin osittain luopua järjestelmän auktoriteetista ja muuttaa työntekijän ja asiakkaan kumppanuutta kohti sinä–minä-suhdetta. Lasten näkökulman tarkasteluun tutkimukseni tarjoaa mahdollisuuden kuvata niitä prosesseja,

joiden kautta he kasvaisivat aidosti itseohjautuviksi ja toimiviksi ja toimisivat ikätasonsa huomioon ottaen täysvaltaisina kansalaisina. Maailma tarvitsee kasvattajia, joilla on ”rakkaussuhde” maailmaan ja ihmisiin. Tarvitaan dialogia, joka perustuu uskoon ja luottamukseen, että ihmiskunta kykenee yhdessä rakentamaan elämisen arvoja käytäntöjä ja tahdon tavoitella parempaa maailmaa (Dalmaso & Kuosmanen 2008, 46).

1.4 Sijaishuolto ammatillisena työnä

Ammatillisesti tarkasteltuna sijaishuolto kiinnittyy sosiaalipedagogiselta historialtaan erityisesti 1800-luvun lopun loppuvuosikymmenille, jolloin elettiin vahvaa instituutio-naalistumisen ja ammatillistumisen aikaa. ”Tähän kuuluivat niin kotien tukeminen kasvatustehtävässä (vanhempainneuvonta, kasvatusoppaat), puutteelliseksi käyneen kotikasvatuksen täydentäminen (lastentarhat, kansakoulut, kerhotoiminta) ja korvaaminen lastenkodeilla (Hämäläinen 1999, 42). Sijaishuollon työntekijän rooli kasvattajana on poikkeuksellinen. Lapsen huolenpidon roolin ensisijaisuuden kuuluminen vanhemmille ja tämän tunnustaminen sekä ymmärtäminen ovat työntekijän ammatillisen kasvatusroolin tunnistamista. Kasvattajan rooli kuuluu pedagogiseen ihmistyön alaan. Sosiaalipedagogisen suhteen tarkastelu tutkimuksessani kohdistuu nuorten (lastensuojelulain mukaan lasten) kanssa tehtävään sosiaalityön alaan. Hyvinvointijärjestelmän ja organisaatioiden kokonaisuudessa kasvatustyötä tehdään eri ammattiryhmien kesken. Tämä asettaa sijaishuollon kasvattajalle osaamistarpeita yhteistyövalmiuksien sekä kasvatuksellisten toimintojen ja tavoitteiden soveltamisen osalta. (Hämäläinen & Nivala, 2008, 216–217.)

Suomeen syntyi 1920-luvulla erityisesti lastenkotityöhön erikoistunut sosiaalikasvattajien ammattikunta. Se ei kuitenkaan merkinnyt sosiaalipedagogisen tiedon ja tutkimuksen perinteen muodostumista Suomeen, vaikka nimike viittaakin sosiaalipedagogiikkaan. (Hämäläinen 1996, 322.) 1960-luvun lastensuojelua voi kuvata anomalian tilaksi, jossa vanhat keinot eivät enää toimi, mutta uusia ei ollut vielä muotoutunut. Yhteiskunnallinen ilmapiiri liberalisoitui ja radikalisoitui ja myös lastensuojelussa alettiin esittää kritiikkiä valtiollista pakkohoitoa vastaan. Vastentahtoisista huostaan-

otoista luovuttiin eräässä vaiheessa lähes kokonaan ja lastensuojelu oli hukata perustehtävänsä, lasten suojelemisen. Ero lastensuojeluviranomaisten ja kansalaisten välillä oli selkeä. (Hovi-Pulsa 2011, 56–57.)

2 TUTKIMUSASETELMA

2.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen tarkoituksena oli vastata kysymykseen: mitä on lastensuojelulaitoksessa tehtävä työ, kun tätä tarkastellaan hoidon ja huolenpidon, kasvatuksen, ohjaamisen ja yhteistyöverkostojen kanssa tehtävän työn näkökulmista.

2.2 Etnografia tutkimusotteena

Etnografisella tutkimusotteella tavoitellaan ensisijaisesti kokemalla oppimista. Etnografisen tutkimusotteen kautta pyritään yhteisössä ”kokemalla” ja ”elämällä” oppimaan sen kulttuurista, ajattelusta ja toimintatavoista sisältäpäin. Etnografinen tutkimusote tarkoittaa metodologiaa, joka käyttää hyväkseen monenlaisia informaation lähteitä. Tämä tarkoittaa, että tutkimus hyödyntää niin tutkimuksen aikana saatuja havaintoja, haastatteluita, työntekijöiden kanssa käytyjä keskusteluja, muistiinpanoja, yhteistyöverkostojen kanssa käytyjä keskusteluja ja jäsennyksiä, joiden kautta tutkija pyrkii kuvaamaan valitsemaansa kohdetta. (Eskola & Suoranta 2005, 105.) Etnografisessa tutkimuksessa teorian ja käytännön suhde on induktiivinen. Tämä tarkoittaa, että tutkimuksen havaintojen muodostaminen tapahtuu käytännöstä teoriaan. Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää tarkasteltavaa ilmiötä.

Kokemalla oppiminen tarkoittaa erityisesti tapaa, jossa tutkija hyödyntää kuuntelemista, kyselemistä ja katselemista havainnointinsa kohteena olevassa sosiaalisessa ympäristössä. Tutkimusote mahdollistaa tutkijalle mahdollisuuden elää ja tarkastella

tutkimaansa työtä sen luonnollisessa ympäristössä. Luonnollisessa ympäristössä tehtävän työn tutkimuksellinen tarkastelu mahdollistaa tavoitteen lisätä kokonaisvaltaista ymmärrystä tutkimuksen kohteesta. Tutkimuksessani pyrin selvittämään tutkimani ilmiön rakennetta, toimintaa ja prosesseja. Etnografisessa tutkimuksessa ilmiöstä eli tutkimuskohteesta käytetään termiä kulttuuri. Kulttuurin (ilmiö) osalta pyritään selvittämään mistä tekijöistä ilmiö koostuu ja selvittämään tekijöiden välisiä suhteita. (Kananen 2014, 27). Etnografisen tutkimuksen valinta perustuu siihen, että lastensuojelulaitoksissa tehtävästä työstä on hyvin vähän tutkimuksellista tietoa.

Etnografisen tutkimuksen osalta on osittain hyväksyttävä se, että tutkimukseen valikoituva tieto on tutkijalähtöistä. Esimerkiksi havaintopäiväkirjaan valikoituvat keskustelut ja ajatukset ovat tutkijan moninaisen valintaprosessin tulos. Tutkimuksen laadun mittaamisen kriteeri on se, onnistuuko se teoreettisesti tiiviissä kuvauksessa vai ei. (Pösö 1993, 29–30.)

Etnografisessa tutkimusotteessa tutkijan roolin lähtökohtana pidetään usein tilannetta, jossa tutkija toimii itselleen ainakin osittain vieraassa tutkimusympäristössä. Etnografisen tutkimusote ei kuitenkaan kahlitse tutkijan roolia vain tähän näkökulmaan. Tutkijan osallistumista luonnolliseen toimintaympäristöön ja sen tilanteisiin on hyödynnetty niin koululuokkien kuin asunnottomien havainnoissa. (Eskola & Suoranta 2005, 98–99.) Tutkimukseni kohdistui lastensuojeluyksikköön, jossa toimin esimiehenä. Sijaishuollossa tehtävää työtä olen tarkastellut, pohtinut ja jäsentänyt niiden kahdeksan vuoden aikana, jonka olen lastensuojelussa työskennellyt. Keskeistä tutkijana oli mielestäni tiedostaa rooli ja hyväksyä subjektiivisuus – kuitenkin sillä ehdolla, että tärkein pyrkimys oli luoda uutta näkökulmaa tarkasteltavien todellisuuteen sekä yhdistämään tähän teoreettinen viitekehys.

Tutkijan rooliini liittyy tutkimuksessa paljon sellaista, jota kuvaa parhaiten sana ”tiedostamisen” tarve. Tutkimuksen aikana huomasin, että roolistani tutussa ympäristössä oli myös sellaista hyötyä, jota en usko ulkopuolisena tutkijana voitavan saavuttaa. Työn vaatimusten ja työntekijöiden tuttuus mahdollistaa kysymysten asettelun sellaiseen kontekstiin, jonka kautta uskon työn tulevan kuvatuksi mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja aidosti. Lastensuojelulaitoksen kolmivuorotyössä pyörivä arki oli täynnä vaihtuvia tilanteita ja paljon sellaisia tapahtumasarjoja, joiden kuvaaminen ei

pelkän tekstin kautta ole mahdollista. Ilmapiirin, sattumanvaraisen hetken, yllättävän muutoksen, soivan puhelimen, rikkoutuvan ikkunan, naurun, ilon, onnen ja hymyn välittäminen kirjalliseen muotoon on haastavaa ja vaatii vähintään paikallaolon tilanteissa. Samasta aiheesta on kirjoittanut Riitta Laakso (2009, 98) tutkiessaan väitöskirjassaan lastenkotityön arjen rutiineja ja yllätyksiä. Hän kuvaa lastenkotityön tietämistä työntekijöiden kokemuksellisenä tietämisenä, jota voi olla vaikea tai lähes mahdoton määritellä. Tutkimuksessani tämän kokemuksen ja tietämisen määrittely oli kuitenkin tavoite. Tutkimuksessani pyrin välittämään tätä kuvaa mahdollisimman hyvin ja parhaassa tapauksessa lukija saattaa myös saada tunteen olevansa hetkellisesti läsnä tilanteissa.

Omassa tutkimuksessani koen merkitykselliseksi sen, että havainnoinnin, tutkimuksen, pohdiskelun, reflektion, keskusteluiden sekä toivottavasti jakamieni kokemusten kautta lastensuojelulaitoksissa tehtävä työ saa yhden näkökulman tarkasteltavaksi. Eri-tyyppisen merkityksellistä työn tekeminen on ollut itselleni. Tämän lisäksi toivon, että käymäni keskustelut sekä tämä tutkimusraportti ovat herättäneet sekä herättävät nuorimme parissa työskentelevissä työntekijöissä jonkin uuden ajatuksen, tunteen tai mahdollisuuden nähdä toisin – tai vahvistavat aikaisempaa käsitystä tekemästämme työstä.

2.3 Etnografinen aineisto

Tutkimukseni aineisto muodostui sekä havainnoinnista ilman osallistumista että osallistuvasta havainnoinnista. Osallistuva havainnointi tutkimuksessa tarkoittaa osallistumista keskusteluihin sekä hoito- ja kasvatustilanteisiin. Osallistuvan havainnoinnin kautta tehtävässä tutkimuksessa on lähtökohtaisesti hyväksyttävä subjektiivisuus. Havainnoitsija vaikuttaa itse ja hänen paikallaolollaan on vaikutusta havainnoitavaan ilmiöön. Havainnoitsijan tekemiin muistiinpanoihin ja painotuksiin vaikuttavat aina osaltaan hänen aikaisemmat elämäkokemuksensa niin havainnoitavasta ympäristöstä kuin siinä vaikuttavista ihmisistäkin. (Eskola & Suoranta 2005, 102.)

Havaintojaksoni ajoittui 15.12.2014–11.2.2015 (sis. joulutauko 23.12.2014.–28.12.2014) väliseen ajanjaksoon. Keräsin havaintoja kirjaamalla niitä havaintomuistiinpanoiksi. Havaintomuistiinpanoihin tekemäni viittaukset ovat merkitty tekstiin hvm- merkinnällä. Havaintomuistiinpanojen tallentaminen tapahtui päivittäin tekemällä ajan salliessa pidempiä muistiinpanokirjauksia, mutta suurimmaksi osaksi 5–10 lauseen mittaisia muistiinpanoja sekä kiireisissä tilanteissa vain ranskalaisilla viivoilla. Päivittäistä aineistoa muodostui noin kuuden tunnin havainnoinnista. Havaintoaineistoni on muodostunut 39 päivän tietoisesta työn tarkastelusta ja havaintojen ylös kirjaamisesta.

Havainnointijakson jälkeen olin jo tutkimuslupaa tehdessäni päättänyt haastatella muutamaa työntekijää. Aineisto muodostui viidestä haastattelusta, jotka olivat kukin kestoltaan noin 30–40 minuuttia. Haastattelut perustuivat valitsemini työn ulottuvuuksiin, mutta sallivat myös vapaamuotoisen keskustelun aiheesta.

Ilman osallistumista tapahtuvan havainnoinnin kautta tavoittelin tutkimuksessani tiedon keruuta, jossa ”oppiminen tapahtuu katsomalla”. Tällöin tutkija havainnoi kohteiden elämää ja kirjaa huomioitaan muistiin analysointia varten. Martti Grönfors (1985, 90) toteaa ”varsin usein havainnointiin liittyy kohteiden yksityiskohtaisempi haastattelu”. Tällöin tutkija pystyy vertaamaan havainnointiaineistoa haastatteluaineistoon. ”Haastatteluilla pyritään yleensä saamaan tietoa ihannenormistosta ja käyttäytymisen ihannemuodoista ja havainnoilla hankitaan tietoa ihannenormiston noudattamisesta käytännössä.” Edellä olevaa kappaletta kuvaa mielestäni erittäin hyvin Grönforsin (1985, 90) käyttämä sitaatti: ”Kun alkuasukkaalta tiedustellaan mitä hän tekisi siinä ja siinä tilanteessa, hän vastaa mitä hänen *pitäisi* tehdä, eli antaa parhaan mahdollisen käyttäytymismallin. Kun hän toimii kenttääntropologin tiedottajana, ei hänelle maksa mitään kertoa ihannetilanne tai -vaatimus. Tunteensa, taipumuksensa, poikkeavuutensa ihannevaateista, ahneutensa, sormiensa läpi katsomansa muiden rikkeet hän säästää varsinaiseen käyttäytymiseensä... Nämä havainnot paljastuvat kenttätönteikijälle ainoastaan silloin kun hän havainnoi alkuasukkaiden elämää suoraan, asuu niin läheisessä yhteydessä ”aineistoonsa”, että hän ei ainoastaan ymmärrä heidän kieltään ja kertomuksiaan, vaan ymmärtää myös piilevät käyttäytymisen motiivit ja spontaanit käyttäytymismuodot, jotka harvoin määritellään.”

Tutkimukseni tavoite oli kuvata työtä ja tätä kautta tuottaa lukijalle ymmärrystä siitä mitä lastensuojelulaitoksessa tehtävä työ on, ei sinänsä esittää kohdeyhteisölle miten työtä ”pitäisi” tehdä.

2.4 Aineiston analysointi

Aineiston analysointi on ollut minulle yksi opinnäytetyön rikkaimmista kokemuksista. Tämä johtuu siitä, että etnografisessa tutkimuksessa tämä kulkee aineiston keräämisen rinnalla. Aineiston analysoinnin taustalla olen pyrkinyt muistuttamaan itseäni alituisesti tutkimustehtävästäni eli kysymyksestä mitä on lastensuojelulaitoksessa tehtävä työ. Olin tutkimukseni alussa valinnut mielestäni keskeisiä ulottuvuuksia ympärivuorokautisesta sijaishuollosta. Vaikka jäsenyykset oli tehty ennen kentälle menoani, en kokenut missään vaiheessa, että tämä olisi rajoittanut mahdollisuuttani vaihtaa tai muuttaa ja ottaa huomioon muitakin kuin hoidon ja huolenpidon, kasvatuksen, ohjaamisen ja yhteistyöverkostoihin liittyviä näkökulmia.

Aineiston analyysi tapahtui käymällä useita kertoja läpi sekä havainnointiaineistoni että haastatteluiden materiaalin. Havaintoaineiston läpikäynnin aloitin teemoittelevan lukemisen kautta. Onnistunut teemoittelu vaatii tiukkaa aineiston ja teorian yhteyttä. (Eskola & Suoranta 2005, 179.)

Saatuani havainnointiaineistoni teemoiteltua työtä kuvaaviin elementteihin aloitin haastattelut. Haastatteluiden avulla tavoittelin tilannetta, jossa saisin varmistukseni sille, olivatko valitsemani teemat riittävän monipuolisia kuvaamaan lastensuojelulaitoksessa tehtävää työtä. Lisäksi tämä mahdollisti ottaa esille havaintojeni perusteella esille nousseita kysymyksiä sekä varmentaa käsitystäni ja ymmärrystäni työntekijöiden tekemästä työstä.

Saatuani koko aineistoni kokoon aloin tarkastella valitsemiani työn ulottuvuuksia sisältöjen osalta uudelleen. Aineiston tiivistämisessä käytin koodausta, joka tarkoitti teemojeni mukaisten tärkeiden ja toistuvien ilmaisujen ja näkökulmien poimimista sekä näille merkitysten antamista. Tekemäni analyysin kautta olen päätenyt kuvaamaan tutkimusraportissani päälukujen mukaisia ulottuvuuksia: hoito- ja huolenpito, kasvatus,

ohjaaminen ja yhteistyöverkostojen kanssa tehtävä työ. Aineiston analyysissä ensisijainen tarkoitukseni on ollut ymmärtää mistä tarkasteltavassa työssä on kysymys. Analyysi on tapahtunut aineistolähtöisesti eli induktiivisesti.

Aineiston analyysin ohella tutustumiseni jaottui kahteen vaiheeseen samoin kuin Riitta Laakson tutkimuksessa Arjen rutiinit ja yllätykset lastenkotityössä (2009, 107). Ensimmäisen analyysikierroksen aikana perehdyin lastensuojelua ja erityisesti laitostyötä koskevaan kirjallisuuteen. Toisessa analyysikierroksessa kirjallisuus kohdistui enemmän valitsemini ulottuvuuksiin.

3 HOITO JA HUOLENPITO

3.1 Ympäri vuorokautinen hoito ja huolenpito sijaishuollossa

Tutkimukseni havaintojen perusteella lastensuojelulaitoksessa tehtävä hoito ja huolenpito perustuu työntekijöiden kykyyn tarjota lapselle vuorovaikutteinen, turvallinen, luotettava ja ennakoiva arki, jossa huolehditaan erityisesti lapsen perustarpeista. Arjessa korostuvat kotikasvatukseen rinnastettavat päivärutiinit, jotka olivat kuitenkin riippuvaisia laitospuolelta työn reunaehdoista ”toimivan arjen” aikaansaamiseksi.

Tarpeet lähtee siitä lapsesta, jotenkin aattelen sen että aika eri tilanteista nuoret tänne tulee, eri-ikäisinä, erilaiset kotiolot, tarpeet ja asiat minkä takia tänne tullaan ja missä asioissa yritetään auttaa. Kuitenkin se turvallinen aikuinen ja luotettava aikuinen on ehkä se tärkein keino saada sitä suhdetta luotua. (Haastattelu 2)

Riittävän ravinnon ja perusterveyden varmistamisen merkitys (erityisesti sijoituksen alussa) nousi esille jokaisessa haastattelussa. Havaintomuistiinpanojeni kautta tarkasteltuna ravinnon ja terveydentilan korostunut merkitys ei tullut esille näin selkeästi.

Ruuan ja terveydentilan tärkeys ja merkitys tulivat haastatteluissani esille ”korostuneesti”. Ruokailutilanteissa työntekijöiden omalla esimerkillä näyttää olevan arjessa iso merkitys. Syökö työntekijä nuorten parissa, heidän jälkeen tai ei ollenkaan heijastuu nuoriin. Ruokailuhetki vaikuttaa kertovan sekä osaston sosiaalisesta että toiminnallisesta luonteesta enemmän kuin olin luullut. (Hvm 145)

Arjessa työntekijöiden velvoitteina oli huolehtia nuorten heräämisestä, aamupalan esille laitosta ja pois korjaamisesta, kouluun lähdöstä ja aamutoimista kuten huoneen siisteydestä ja hygieniasta huolehtimisesta. Työhön sisältyy yhteistyötä koulun kanssa, arkisten asioiden hoitamisen suunnittelua, välipalan kattamista, läksyjen tarkistamista, harrastusten ja ajanvieron koordinointia sekä iltamenoilta kotiin palaamisesta huolehtimista ja riittävän yönunen varmistamista. Näiden kotikasvatuksesta tuttujen elementtien rinnalla lastensuojeluyksikön arjen hoidossa ja huolenpidossa korostuivat työntekijöiden työn ammatillinen hoidon ja kasvatuksen määrittely laitospäätösten sosiaalis-juridisen näkökulman kautta. Havaintojeni mukaan kasvattajan oli erityisen tärkeää ymmärtää kasvatuksellisten käytäntöjen ja lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden välinen ero. Tällä tarkoitan erityisesti sitä kaikkea vuorovaikutuksellista osaamista, jossa ennakoita ja usein poistetaan esimerkiksi lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden tarvetta. Haastavissa tilanteissa työntekijällä tulee olla valmiuksia ymmärtää millaisia mahdollisuuksia hänellä on käytettävänä niissä tilanteissa, joissa nuori kieltäytyy lähtemästä esimerkiksi hänen hoitoaan ja huolenpitoaan koskeviin neuvotteluihin tai tapaamisiin tai käyttäytyy omaehtoisesti, uhmakkaasti tai jopa uhkaavasti.

3.2 Yksikön toimintatavat

Laitosympäristön toimintatavoilla oli selkeä merkitys hoidon ja huolenpidon viitekehyselle, joka tutkimuksessani näkyi esimerkiksi yksittäisten työntekijöiden oman toimintamallin ja työyhteisön mallin osittaisena ristiriitana. Ristiriita-sanankäytön merkitystä avaa hyvin havaintomuistiinpanon esimerkki. Esimerkki tuo näkyväksi myös lastensuojeluyksikön moniammatillisuutta; alan työyhteisöihin usein tyypillisesti kuuluu sosionomeja, yhteisöpedagogeja, sairaanhoitajia ja lähihoitajia.

Työntekijät pohtivat suullisella raportilla vaihtoehtoja nuoren psyykkisen hyvinvoinnin kartoittamiseksi. (Näkemykseni ja kokemukseni mukaan nuoren psyykkinen vointi aiheuttaa työntekijöissä huolta.) Työntekijät keskustelevat vaihtoehdoista vaikuttaa tilanteeseen. Sosiaalialan & terveydenhuollon koulutuksen saaneiden työntekijöiden näkemykset vaikuttavat eroavan toisistaan. Terveystieteiden puolen työntekijän näkemyksen mukaan nuoren psyykkisen voimien arviointi vaatii lääkärin tapamista, kun taas sosiaalialan edustajat kokevat parhaaksi tilanteen seuraamista yksikössä. (Hvm 34)

Lastensuojelulaitoksen työn moniammatillisuus on mielestäni jotain sellaista, jota parhaimmillaan toteutetaan yksittäisissä kahden tai useamman henkilön vuorovaikutustilanteissa, suullisilla raporteilla ja erityisesti osastopalavereissa, tiimikokouksissa, työnohjauksissa sekä kaikissa niissä ympäristöissä joissa (vuorovaikutuksellista) yhteistyötä tehdään. Moniammatillisuus on jotain, jossa toisen mielipide ratkaisun vaihtoehtona ja näkemyksenä otetaan huomioon.

Arjen rutiinit ja aikataulut on tutkimukseni kohteena olevassa lastensuojeluyksikössä laadittu taulukkopohjaiseen muotoon. Tämä viikkojärjestys oli näkyvillä sekä työntekijöiden toimistossa että osaston seinällä. Arki lastenkodissa rytmittyy päivittäin toistuvien arkirutiinien muodossa. Tarkastelemassani lastensuojeluyksikössä viikkotasolla nämä näkyivät maanantaisin olevana nuorten toiminta- ja kokouspäivänä, tiistaisin ja keskiviikkoisin olevina ”vapaa- ja harrasteiltoina”, torstaisena siivouspäivänä sekä perjantai iltapäivästä sunnuntaihin kestäväällä viikonvaihteella, joka nuorten kohdalla tarkoitti viikonloppua osastolla tai kotiharjoittelua (=loma kotona tai muun läheisverkoston luona). *Kotiharjoittelu*-termillä yksikössä haluttiin korostaa viikonlopun ”loman” lomasta poikkeavaa merkitystä. Kotona oleminen huostaanotetun nuoren kohdalla ei ole pelkkää lomaa, vaan tarkoituksena oli tarkastella ja pyrkiä muuttamaan niitä asioita, joiden osalta perheessä oli ollut huolenaiheita. Lastenkodin työntekijöiden ja erityisesti perhetyön tehtävänä oli vanhempien kasvatustehtävän tukeminen ja arjen selkeyttäminen (perhesopimus). Osaltaan tämä mahdollistaa arviointia nuoren kodin tilanteesta sekä tämän käyttäytymisestä kotiympäristössään. Perhesopimus tarkoittaa sopimusta, jossa lapsen vanhempien kanssa omaohjaaja sekä lapsi ovat tehneet

sopimuksen niistä säännöistä, käytännöistä ja mahdollisuuksista, joita kotona sovelletaan. Sijaishuoltoyksikön työntekijöiden erityisenä tehtävä oli yhdessä vanhempien kanssa huolehtia näiden ajantasaisuudesta sekä siitä, että viikonloppuisin työvuorossa olevat työntekijät soittavat vanhemmille ja nuorille kysyäkseen, ovatko yhteisesti sovitut pelisäännöt toimineet.

Osaston arkiaikatauluihin kuului maanantaista torstaihin kello 14.45–15.30 ”hiljainen tunti”, joka oli varattu läksyjen tekoon sekä hetkelliseen lepoon ja ohjaaja–nuori-keskusteluihin ennen illan alkamista. Tämä aika vietetään pääosin omassa huoneessa. Lastensuojeluyksikössä päivällisen valmistus oli iltavuorossa olevien työntekijöiden sekä mahdollisesti ruuan valmistukseen vapaaehtoisesti osallistuvan nuoren tehtävä. Ruuanvalmistuksen ohessa tapahtuva astioiden kattaminen ruokailijoille oli ”kotipäivää” viettävän nuoren tehtävä. Kotipäivän rutiineja nuorella oli oman pyykin pesu ja osallistuminen päivällisen kattamiseen sekä tämän pois korjaamiseen. Lapsilla oli mahdollisuus osallistua myös ruuanvalmistukseen. Kotipäivät on jaettu osaston nuorten kesken arkipäiville ja niin, että jokaiselle tulee vain yksi kotipäivä per viikko. Ruuan kattamisen lisäksi tehtävään sisältyy pöydän pyyhkiminen ruokailujen loppuksi. Ruokailuihin liittyi hoidon ja huolenpidon ajatus nuorten fyysiseen olemukseen liittyvästä ohjaamisesta, jolla tarkoitan terveellisiin elämäntapoihin, ruokavalioon ja liikumiseen suuntaavaa hoitoa ja huolenpitoa.

Lasten huoneiden siisteydestä ja henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtiminen olivat päivittäisiä asioita, joiden ”varmistamisen” työntekijät pääsääntöisesti hoitivat aamuisin kysymällä nuorelta onko hän siivonnut huoneensa sekä pessyt hampaansa ennen kouluunlähtöä. Tämä tapa ei kuitenkaan toistunut aina ja useimmin syyksi perusteltiin:

Jäi kyllä (huone) tarkastamatta ja ehti jo lähteä. (Hmv 37).

Tutkijalle asiasta jäi vaikutelma usein aidoista ”inhimillisistä” unohduksista. Ajoittain vaikutti kuitenkin siltä, että vuorossa ollut työntekijä ei kokenut tarkastusta niin oleellisena asiana kuin mitä työryhmän välinen yhteinen sopimus ja keskustelut osastopavereissa olisivat antaneet olettaa.

3.3 Arjen merkitys lastenkodin työssä

Tutkimuksessani lastenkotityön ammatillinen hoito ja huolenpito rytmittyy lastenkodin aikuisjohtoisen arjen kautta. Arjen rutiinit ja toistot ovat tärkeitä ja niveltyvät konkreettisten asioiden – ruuan, nuorten hygienian ja terveyden, riittävän nukkumisen, huoneen ylläpidon ja puhtauden, vaatehankinnoista huolehtimisen – ympärille, välittämisen osoittamista unohtamatta. Hoidon ja huolenpidon osalta havainnoissa painotui vuorovaikutteinen nuoria vastuuttava aikuisjohtoinen työskentely. Tutkimukseni aineiston perusteella nuoren kanssa työskentelyn vastuuttamisen määrä liittyi lapsen ikään.

Hoidon ja huolenpidon työtehtävät ovat usein hyvin arkisia ja toistuvia. Näiden työtehtävien suunnitelmallinen, ennakoitu sekä monipuolinen hallinta oli aineiston mukaan tärkeää luottamussuhteen aikaansaamiseksi. Esimerkkinä pienistä hoidon ja huolenpidon yksityiskohdista nostan esille havaintomuistiinpanon aamupalan valmisteluista. Yövuorossa ollut työntekijä oli vain nostanut aamupalatarvikkeet pöydälle. Ruokien esille laitto esteettisemmin ja esimerkiksi munakkaan valmistaminen aamupalalle voivat havaintojeni mukaan muuttaa niin nuorten kuin aamuvuoroon tulevien työntekijöiden päivää merkittävästi parempaan suuntaan. Hoidon ja huolenpidon näkökulmasta tilanteessa oli kyse arvostamisesta sekä vaivannäöstä toisen ihmisen sekä yhteisen ”hyvän” ja ”onnistuneen” arjen eteen. Onnistuneella arjella tarkoitan tässä kohtaa arkea, jossa toistuvat rutiiniomaiset toimet, sekä (lastensuojelulaitoksen) kulttuuria joka ikään kuin ”itsestään” synnyttää positiivisia asioita kuten nuorten ja aikuisten välistä arvostamista, harrastustoimintaa, yhteistä ajanviettoa sekä nuorelle osallistumisen ja oman merkityksen tunteen vahvistumista. Mikään edellä mainituista ei näkemykseni ja aineistoni mukaan synny ilman työntekijöiden työskentelyä perusturvallisuuden eteen. Laitoksen päivärytmin säännöllisyys, ennakoitavuus ja nuorten aktiivointi sekä aikuisten viimesijainen huolenpidon sekä hoidon ja kasvatuksen vastuu vaativat työntekijältä jatkuvaa tiedostamista ja ponnistelua sekä työympäristön fyysisistä ominaisuuksista, kuten siisteydestä ja puhtaudesta, huolehtimista.

Hoidon ja huolenpidon osalta korostuu se, kuinka työntekijä kohtaa nuoren. Tutkimukseni mukaan työntekijän omat tarinat ajanvietostaan sekä kuvaukset omista toiminta-

tavoistaan laitoksen ulkopuolella vaikuttavat nuorten näkemyksiin työntekijän uskotavuudesta ja luotettavuudesta. Nuoret vaikuttavat olevan kiinnostuneita työntekijöiden elämästä laitoksen ulkopuolella ja tarkastelevat työntekijöiden ulkoisia asioita kuten vaatteita ja hiustyyliä sekä tapoja tehdä asioita, ja haluavat myös keskustella niistä. Työntekijän on oltava tiedostava sekä ammattimainen voidakseen reflektoida omien näkemystensä ja arvomaailmojensa vaikutuksia työskentelyynsä.

Hoidon ja huolenpidon toteutuminen ja hyvä ja toimiva arki eivät ole mielestäni itsenänselvyyksiä kuten jo aiemmin totesin. Työntekijöiden aktiivisuuden ja osallisuuden lisäksi nämä vaativat laitostyyppisessä kasvatuksessa sovittuja rutiineja, tapoja ja sekä kannustinjärjestelmiä että seuraamuksia. Tutkimukseni kohteessa olevassa laitoksessa näitä tapoja olivat viikoittainen kotipäivä, joka sisälsi nuoren osallistumista kerran viikossa lautasten kattamiseen sekä nuoren pyykki- ja vaatehuollon toteuttamisen. Lasten oli myös mahdollista osallistua ruuan valmistamiseen, mutta tätä ei useinkaan tapahtunut. Lastenkodissa pidettiin kerran viikossa nuorten palaveri, joka sisälsi keskustelua lastenkodin säännöistä ja käytännöistä, nuorten toimintapäivän suunnittelua sekä nuorille ja työntekijöille mahdollisuuden keskustella yleisistä ajatuksista ja tunnelmista. Kerran viikossa nuoret siivosivat oman huoneensa sekä heille viikoittain vaihtuvan yhteisen siivousalueen. Työntekijöiden ”vaatimustasolla” oli selkeä merkitys siihen, kuinka täydellisesti ja järjestelmällisesti esimerkiksi siivous hoidettiin.

Lastensuojelulaitoksen ympäristön fyysisellä sopivuudella ja ympäristön viihtyvyydellä sekä työntekijöiden yhteisesti sopimien työvuorokohtaisten tehtävien keskinäisellä sopimisella oli arjen sujuvuuden varmistamiseksi suuri merkitys. Viikkojärjestykseen merkittyjen sovittujen käytänteiden ylläpitäminen nuorten kesken sekä lasten osallisuuden tukeminen sekä mahdollistaminen luovat pohjaa toimivalle arjen hoidolle ja huolenpidolle.

4 KASVATUS

4.1 Sijaishuollon osastotyön arkea

Sijaishuollon ja perheissä tapahtuvassa kasvatuksessa on sama tavoite: tukea lapsen omaa rikasta psyykkistä energiaa ja aktiivisuutta sekä vuorovaikutusta vanhempien sekä muiden ympärillä olevien ihmisten ja lapsen välillä. Tavoitteena on tukea lapsen pyrkimystä kasvuun ja itsenäistymiseen. Tämä johtaa siihen, että kasvatussympäristöstä huolimatta tärkeää on pysähtyä pohtimaan kysymystä ”mikä on meidän suhteemme lapsiin”. Tämä on erityisen tärkeää, koska on muistettava että jokainen lapsi elää kuitenkin aina ainutkertaisen lapsuuden olosuhteista huolimatta. (Arajärvi 1988, 9–10.) Aikuisen kasvatuksellisen vastuun ymmärtämiseksi avaan kasvatuksen periaatteita lapsen psyykkisen kehityksen kautta. Mielestäni näiden ymmärtäminen on erittäin tärkeää. Jos kasvattaja ei ymmärrä lapsen psyyken rakentumista varhaislapsuudesta, voi hänen olla vaikea ymmärtää esimerkiksi käytöksessä ilmentyviä haasteita. Erityisesti haastavasti käyttäytyvien nuorisoiikäisten lasten kanssa täytyisi asioita peilata koko lapsen historiaan oman ja muiden työntekijöiden ymmärryksen lisäämiseksi. Puhuttaessa jo alle yksivuotiaasta lapsesta korostuu ihmissuhteessa lapsen olemisen ilon vaikutus. Lapselle pitäisi saada luotua aito tunne siitä, että aikuinen ei ole ja viihdy hänen seurassaan velvollisuudesta, vaan aidosta halusta kasvattaa lasta. (Arajärvi 1988, 16–18.)

Hyvä esimerkki osaston arjessa ja nuoren halusta kertoa omasta elämästään kuvaa havaintomuistiinpano ja tästä tekemäni tulkinta:

Nuori näyttää työntekijälle videota puhelimeltaan. Nuori vaikuttaa haluavan jakaa omaa kulttuuriaan ja tulla tätä kautta ymmärretyksi. (Hvm 12)

Tärkeimmiksi periaatteiksi lasten kasvattamisessa miellän empatian, vuorovaikutuksellisuuden, rehellisyyden, arvostamisen ja oikeudenmukaisuuden. Kasvatuksen haastavuutta sijaishuollossa lisää se, että työntekijällä pitäisi olla aina tietämys nuorten

taustoista. Tietämyksellä vaikuttaa olevan paljon merkitystä nuorten kokemukselle työntekijöiden välittämisestä heistä, heidän taustoistaan ja perheistään. Lasten reaktiot heitä koskeviin asioihin, tilanteisiin ja tapahtumiin saattavat vaihdella huomattavasti. Samaa asiaa olen pohtinut myös havaintomuistiinpano 30:ssa. Työntekijöiden vaatimukset asiantuntijuudesta ovat monitahoiset. Työntekijän tulisi olla kokonaisvaltainen ”vanhempi” nuorelle, jota hän ei ole tuntenut koko tämän lapsuutta. Pedagogisen suhteen eli tietoisin inhimillistä kasvua rakentavan vuorovaikutussuhteen kautta tavoitteena oli yhdessä kasvaminen (Hämäläinen 1999). Sosiaalipedagogista tavoitetta kuvaa hyvin myös työntekijän ajatus.

Pystyis tukee sitä nuorta siinä että löytäis ne omat voimavaransa ja löytäis oman paikkansa maailmassa, ja tulevaisuudessa. (Haastattelu 30)

Sosiaalipedagogisen integraation eli kiinnittymisen yhteiskuntaan ja tämän toimintajärjestelmiin merkitystä myös korostettiin kasvatuksessa.

Kasvatuksen päämääränä on mielestäni se, että tultais toimivaks jäseneks tätä yhteiskuntaa. Opitaan ympärillä olevat normit sekä se, että terve arvomaailma ja kunnioitetaan kanssaihmistä ja omattas jonkinlainen moraalikäsitys oikeasta ja väärästä. (Haastattelu 4.)

4.2 Ympäri vuorokautisen kasvatuksen haastavat tilanteet

Sijaishuollon haastavat tilanteet, joilla tarkoitetaan työntekijöiden kokemuksia nuorten sanallisen, fyysisen tai sanattoman viestinnän ja tekemisen kautta tulivat ilmi tutkimuksen aikana. Tutkimukseni kohteena olevaan yksikköön oli sijoitettuna nuoria joille väkivallalla uhkailu, aggressiivisuus ja uhmakkuus olivat olleet käyttäytymisen muotoja, joilla he olivat saaneet tahtoaan läpi. Käytöshäiriöiden takana useimmilla oli kokemuksia, joissa he vaikuttivat oppineensa tavan perheeltään tai läheisverkostoltaan. Aineiston perusteella nuorten omaehtoisen ja uhmakkaan käytöksen koettiin johtuvan myös nuoren liiallisesta vastuunkantamisesta. Useimmat haastavaksi johtaneet tilan-

teet vaikuttivat olevan työntekijöiden hallussa ennakoinnin kautta. Tämä tuli ilmi esimerkiksi työntekijöiden välisissä keskusteluissa niin suullisilla raportoinneilla kuin työntekijöiden välisissä keskusteluissakin.

Lastensuojelulaitoksen kasvatuksen vaativat tilanteet edustavat usein niitä haasteita ja käytösmalleja, jotka ovat usein johtaneet tilanteeseen, joissa lapsen edun takaamiseksi oli päädytty sijaishuoltoon. Haastavat tilanteet sekä erityisesti näihin kohdistuvan kasvatustyön ohjeet, neuvot, laitoksen säännöt ja käytännöt ovat osa työtä. Haastavimmillaan nuorten käytös ilmeni työntekijöiden sanallisena uhkailuna, fyysisenä uhitteluna, tavaroiden tai paikkojen rikkomisena tai fyysisen koskemattomuuden rikkomisena. Kasvatuksellisesti tarkasteltuna tilanteissa korostuu aikuisen kyky ottaa vastuuta.

(Työntekijän) ykkösasia on vastuunotto, se, että aikuisella on vastuu siitä nuoren kasvatuksesta. Me kannetaan se vastuu kun lapsi saapuu lastensuojelulaitokseen, niin monet on joutunut ottaan liikaa sitä vastuuta tekemisistään... se on vaikee lapsen antaa vastuuta aikuiselle kun ei ole tottunut siihen. (Haastattelu 1)

4.3 Ammatillinen kasvattajuus

Lastenkodin työntekijän roolissa ammatillisena kasvattajana painottuu luotettavan ja vastuunottavan aikuisen näkökulma. Luottamuksen aikaan saamiseksi havaintojeni ja haastatteluaineistoni pohjalta esille nousi yksittäisiä työmenetelmiä enemmän aitoon välittämiseen ja rajojen asettajan roolin ottamiseen. Kotikasvatuksen menetelmänä kuulee usein puhuttavan uhkailusta ja kiristyksestä päämäärien saavuttamiseksi. Ammatillisesta näkökulmasta kotikasvatuksen menetelmistä puhuttaessa voitaisiin käyttää termejä välittämisen osoittaminen, vuorovaikutus, kannustimet ja seuraamukset. Laitoksen toiminta-ajatuksen sekä toimintaperiaatteiden ja arvojen sekä perheen kanssa tehtävän ideologisen tason merkityksen avaaminen kaikille osapuolille oli erittäin tärkeää. Yhteiset käytännöt, kannustinjärjestelmät, arvot ja periaatteet sekä erityisesti yksittäisen kasvattajan vuorovaikutuksellinen persoona ja osaaminen synnyttävät parhaimmillaan yhteisen kulttuurin ja toimivan arjen. Yhteiset keskustelut esimerkiksi osastopalavereissa lasten asiakasprosesseista eli yksilöllisestä lapsen kasvusta kohti aikuisuutta lisäävät keinoja jaksaa erityisesti haastavasti käyttäytyvien lasten kanssa.

Lasten tarvitsevuuteen laitosympäristö tarjoaa tukea, jossa jaksaminen jakaantuu pääsääntöisesti kolmivuorotyönä tehtävään työhön, mikä puolestaan tarjoaa mahdollisuuksia ajankäytöllisesti. Erityisesti laitosmuotoinen kasvatus mahdollistaa lapsen ympärivuorokautisen havainnoinin laajassa mittakaavassa, koska päivittäisiä kohtaamistilanteita työntekijöiden ja nuorten välillä syntyy jatkuvasti. Laitostyö työmuotona mahdollistaa myös poikkeuksellisen laajan mahdollisuuden lapselle tukeutua aikuisen ja saada tarvitsemaansa aikuisen tukea, aikaa ja apua. Riitta Laakso (2012, 180–181) kirjoittaa väitöskirjassaan aikuisen viimesijaisesta tehtävästä huolehtia lapsesta ja ratkaista konkreettisissa tilanteissa sallitun ja kielletyn raja. Tämä vaatii työyhteisöltä erityistä reflektiota siitä, mistä lähtökohdista ja millä perusteluilla työyhteisö ja työntekijä määrittelevät lapsen etua.

5 OHJAAMINEN

5.1 Ohjaamisen ympäristö ja ilmapiiri

Tutkimuksessani paikallistan ohjaamisen ja sen tavoitteen pedagogiseksi toiminnaksi. Ohjaamisen suhdetta hoitoon ja huolenpitoon sekä kasvatukseen tarkastelen yhteisen päämäärän eli lapsen kokonaisvaltaisen kasvun näkökulmasta. Olen tulkinut ohjaamisen pedagogisten muotojen (kasvatus, opettaminen ja sosiaalistaminen) väliin. ”Ohjaus oli liikkumista opettamisen, kasvatuksen ja sosiaalistamisen muodostamassa pedagogisessa kentässä. Ohjaus saa hetkittäin niiden piirteitä olematta tai muuttumatta miksikään niistä” (Latoma 2001, 54). Ohjaamisen tavoitteena on tarjota ”asiakkaalle” tukea tämän senhetkessä maailmansuhteessa ja edesauttaa siinä toimimista. (Latoma 2011, 54.)

Ohjaaminen on sitä, että yhdessä tehdään, ohjataan toimimaan, pelaataan, oli se sitten mitä vain joka tukee sitä vuorovaikutusta. (haastattelu 1)

Ohjaamiselle myönteistä ilmapiiriä työntekijät tukivat havaintojeni mukaan mm. tervehtimällä nuoria – osalla työntekijöistä vaikutti olevan ”toistaiseksi voimassa” oleva lupa koskea nuorta (hieromalla, halaamisella tai välittävän oloisella kosketuksella olkapäälle) – kehumalla heitä onnistumisissa ja keskustelemalla nuorten kanssa tasapuolisuudesta suhteessa toisiin nuoriin.

Työntekijä kehuu nuoren viimeaikaista käyttäytymistä saapuessaan töihin. (hvm 18)

Pohdintani kautta ja myös haastatteluissa nousi esille teema, että ”säännöt ja käytännöt” lakkaavat olemasta kun nämä muuttuvat osaksi arkea, mikä oli mielestäni mielenkiintoista. Ammatillisessa kasvatustyössä lasten ja nuorten molemminpuoleinen kunnioitus, arvostus ja tasa-arvoisuus vaikuttavat havaintojeni mukaan johtavan tasaiseen ja sujuvaan arkeen. Tätä kuvastavat kielenkäytön asiallisuus ja myönteinen kehumisilmapiiri joka toimii vastakohtana toistuvalla kieltämis- ja seuraamuskulttuurille.

Työntekijä käy nuoren kanssa läpi yksikön sääntöjä ja käytänteitä. Nuori esittää kysymyksiä joihin työntekijä kärsivällisesti vastaa. Keskustelussa työntekijä ohjaa nuorta valitsemaan toimintamalleja, joilla hän pystyy ”välttämään” seuraamuskäytänteitä. Näkökulma ajatukseen, jossa säännöt ja käytännöt lakkaavat olemasta kun nämä muuttuvat osaksi arkea. (hvm 17)

Tässä esimerkkinä havaintomuistiinpano: ”Tänään osastolla vaikuttaa olevan erityisen myönteinen ilmapiiri. Mielestäni tämä johtuu siitä, että eilen nuorten epäasialliseen käytökseen puututtiin täsmällisesti, eikä vähäisiääkään poikkeuksia sallittu. Huomaan myönteisen ilmapiirin erityisesti siitä, että työntekijöiden vuorovaikutuksessa nuoriin käytetään paljon kehumista” (Hvm 60.)

Havainnointijakson aikana ja haastattelujen kautta huomasin useaan kertaan, kuinka tärkeänä osana toiminnallisuutta korostettiin arjessa. Toiminnallisuuden muotoutuminen työntekijöiden keskusteluista tekoihin tai nuorten keskusteluiden toiveet harras-

tuksen aloittamisesta jäivät havaintojeni mukaan ajoittain valitettavasti myös vain puhumisen asteelle. Nuorten ja aikuisten toiminnallisille aktiviteetille oli yksikössä varattu joka toinen maanantai (ilta-aika) käytettäväksi. Keskusteluissa työntekijöiden kanssa joka toinen viikko tapahtuvaa toimintaa pidettiin liian harvana. Kysyessäni työntekijöiltä nuorten mahdollisuuksia harrastaa muuna aikana eli esimerkiksi tiistaisin tai keskiviikkoisin sain vastaukseksi, että tämä oli mahdollista. Kokemukseni mukaan tähän kannustavaa ja erityisesti esimerkillä johdettua mahdollisuutta ei kuitenkaan käytetty säännöllisesti.

Ohjaus on niin kuin isompi asia (työntekijä vertaa käsitettä kasvatukseen). Se on koko ajan läsnä. (Haastattelu 5)

Ohjauksen näkeminen läsnäoloksi oli minusta kiinnostava. Se tiivistää mielestäni erityisesti sellaista läsnäoloa, jossa ei ole välttämätöntä olla tavoitetta. Lastenkodissa tällaisen läsnäolon merkitys oli mielestäni merkityksellinen. Pelkkä aikuisen läsnäolo esimerkiksi samassa tilassa televisiota katselevien nuorten kesken luo turvaa erityisesti niille nuorille, jotka eivät ole tällaisia kokemuksia saaneet. Lastenkodissa tehtävä työ ei ole aina fyysistä tai sosiaalista. Havaintomuistiinpanossani olen pohtinut tätä asiaa seuraavasti. ”Aikuinen siirtyy olohuoneeseen, jään odottamaan hetkeksi. Kävelen perässä katsomaan ja seuraamaan tunnelmaa. Työntekijä oli asettunut istumaan nuorten keskelle. Ketään ei tunnu haittaavan aikuisen läsnäolo, päinvastoin. Ohjaaja oli suorittamassa työtään, tarjoamassa läsnäoloa ja turvaa”. (Havaintomuistiinpano 45.)

5.2 Ohjaus pedagogisena toimintana

Ohjaamisella, hoidolla ja huolenpidolla oli yhteinen päämäärä lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja psyykettä tukevana työmuotona. Viitataan ohjaamisen ensisijaiseen työmuotoon eli kahden henkilön väliseen vuorovaikutukseen. Tutkimukseni mukaan ohjaus erottuu hoidosta ja huolenpidosta sekä kasvatuksesta siinä määrin, että pelkkä ohjaamisen termi tarvitsee tuekseen hoidon ja huolenpidon sekä kasvatuksen näkökulmat tullakseen ymmärretyksi kokonaisvaltaiseksi termiksi lasten tukemisessa. Ohjaaminen asettuu kuitenkin työni yläkäsitteeksi, kun sitä verrataan muihin ulottuvuuksiin. Juha

Onnismaa (2007) on kuvannut ohjauksen käsitettä laaja-alaiseksi elämänsuunnittelun menetelmäksi, jonka tavoitteena on auttaa ohjattavaa tasapainoon ympäristön ja sen mahdollisuuksien kanssa. Tässä tulkinnassa sekä omassa tulkinnassani ohjaus korostaa vuorovaikutuksen merkitystä ihmissuhteissa. Edellä kuvatun mukaisesti, lastenkodissa tehtävässä työssä ensisijaisuuden periaate ei ole ”riittävä” kuvaamaan työn vaatimusta vaan tarvitsee tuekseen ainakin hoidon ja huolenpidon sekä kasvatuksen käsitteet tullakseen kuvatuksi kokonaisvaltaiseksi ja myös viimesijaiseksi huolehtimisen muodoksi. Lastenkodin ”asiakassuhde” rakentuu erityisesti omaohjaajien ja lapsen välille. Tämän suhteen koen olevan ensisijaisesti ohjaussuhde, johon myös työntekijöiden nimikkeellä ”ohjaaja” viitataan. Tällä suhteella on erityinen pedagoginen tarkoituksensa ja se kuvaa toiminnan perusmuotoja joiden pyrkimyksenä on kasvattaa, opettaa ja sosiaalistaa ”maailmasuhteita”. Maailmasuhteilla viitataan Timo Latomaan (2011) tulkintaan, jossa maailmasuhdetta tarkastellaan kasvun, oppimisen ja sosiaalistumisen vaikeuksina, häiriöinä ja sosiaalipedagogiikkana. Tällöin ohjaus tulee ymmärretyksi työnä, jonka tarkoituksena on maailmasuhteita tulkitsemalla, ymmärtämällä ja tätä ymmärrystä välittämällä 1) edesauttaa kasvua, oppimista ja sosiaalistumista, 2) tukea näihin liittyvissä vaikeuksissa ja 3) mahdollistaa virheiden ja vääristymien korjaantuminen. Ohjaus pedagogisena toimintamana saa tämän kautta viitekehyksen, jossa korostetaan neljää ymmärtämisen periaatetta: ymmärtämisen kykyä, ymmärtämisen välittämistä, ymmärtämisen lähtökohtia ja paremman ymmärtämisen periaatteita. Ohjaus on liikkumista opettamisen, kasvatuksen ja sosiaalistamisen muodostamassa pedagogisessa kentässä. Ohjaus saa eri tilanteissa eri merkitystä ja piirteitä ole-matta kuitenkaan juuri jokin tietty ”maailmansuhde”. Tämän tulkinnan mukaan ohjaus tulee ymmärretyksi muiden pedagogisten työmuotojen kesken sukkuloimisena. (Lato-maa 2011, 46–55.)

Aineistoni pohjalta hoito ja huolenpito sekä kasvatus erotetaan ohjaamisesta antamalle sille merkityksiä, joissa korostuvat vuorovaikutus, yhteiset pelisäännöt, lasten tilanteiden ymmärtäminen, välittäminen, yhdessä tekeminen, pohdiskelu, toiminnallisuus ja korostunut osallisuus. Tutkimuksessani ohjaamisen käsite asettui yläkäsitteeksi kasvatukselle. Ohjaamisen käsitteen määrittely tarvitsee tuekseen hoidon ja huolenpidon, kasvatuksen sekä yhteistyöverkostojen kanssa tehtävän työn ulottuvuuden tullakseen ymmärretyksi siinä laajuudessa jota työn kontekstin ymmärtäminen vaatii.

6 VERKOSTOJEN KANSSA TEHTÄVÄ TYÖ

6.1 Vanhemmuus sosiaalipedagogisessa näkökulmassa

Vanhemman toiminta lapsen kasvattajana perustuu vanhemmuuden ensisijaiseen huolenpito- ja hoitosuhteeseen. Tämä suhde on luonteeltaan joko biologista, psykologista, sosiaalista, juridista ja/tai toiminnallista vanhemmuutta. Vanhemmuuden roolissa korostuu kasvattajan rooli toiminnallisen, sosiaalisen ja psykologisen perustan sekä fyysisen sekä psyykkisen turvan ja hoivan antamisessa lapselle riippumatta siitä onko vanhemmuus biologista. Lastenkodissa tehtävän työn tarkoituksena on tukea vanhempien kasvatustavasta sekä usein myös osaltaan korjata tähän liittyneitä puutteita. (Lapsi 2018.) Kasvatussuhteena tämä tarkoittaa työntekijän kykyä muodostaa Herman Nohlin mukaisesti pedagoginen suhde. Tähän suhteeseen kuuluu keskeisesti kunnioitus ja luottamus. Pienten lasten kohdalla kunnioitus ja luottamus rakentuvat usein luontaisesti kasvattajaan oli hän sitten vanhempi tai ammattikasvattaja. Tilanteissa, joissa lapsi on kokenut pettymyksiä tässä suhteessa, suhteen rakentaminen ja muodostaminen vaatii erityistä kasvatuksellista taitoa. Pedagogisessa suhteessa haluan korostaa pedagogista rakkautta. Tällä haluan tuoda esille ohjaajan taitoa syventää hänen ja lapsen välistä suhdetta myös emotionaalisella tasolla. Pedagogisen rakkauden taustalla on hyväksyntä ilman ehtoja. Tämän hyväksynnän kautta tavoitteena on lapsen vahvistuminen omana itsenään, jonka kautta hän pystyy avautumaan sosiaaliselle vuorovaikutukselle. (Hämäläinen & Nivala 2008, 199–205.)

Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa järjestämällä tarvittavia palveluita ja tukitoimia. Lastensuojelulaissa säädetyin edellytyksin lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin lapsen hoidon ja huollon järjestämiseksi. Erityisesti toisen pykälän kolmas momentti velvoittaa ja oikeuttaa lapsen erityiseen suojeluun niissä tilanteissa, joissa hänen tasapainoinen kehityksensä, turvallisuutensa ja hyvinvointinsa eivät tule turvatuksi vanhempien tai kasvatuksesta vastaavien toimesta kodin olosuhteissa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 2 §.)

Vuorovaikutustyössä vanhempien kanssa keskeiseksi teemaksi nousi työ kasvatuskumppanuuden aikaan saamiseksi, jonka kautta työntekijät muodostavat vanhempiin luottamuksellisen ja arvostavan vuorovaikutussuhteen. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut 2016.) Tämän vuorovaikutussuhteen koettiin olevan yksi merkittävimmistä sijoituksen onnistumiseen ja ajalliseen ”nopeuteen” vaikuttavista asioista. Luottamuksen vuorovaikutussuhteen muodostamisen keskeiset piirteet liittyivät osaston toiminnan kuvauksen selkeyteen, oman roolin selkeään kertomiseen, työnviitekehysten pohdintoihin sekä vanhempien kuuntelemiseen asiantuntijoina. Lasten vanhempien asiantuntijuuden korostaminen tapahtuu mielestäni yksittäisissä keskusteluissa ja asiantuntijuuden rooli tulee selkeästi keskustelussa todeta. Parhaita esimerkkejä tästä olivat havaintojakson aikana kuulemani keskustelut perhetapaamisista vanhempien kanssa, josta esimerkkinä:

Perhetyössä haluamme korostaa teidän vanhempien tietämystä, tunteista ja kokemuksia tähän astisesta elämästänne. (hvm 99)

Esimerkki kuvastaa yksikön ideologista suhtatumista vanhemmuuteen. Huostaanotto ei vähennä vanhemmuuden arvoa ja kokemustietoa millään lailla. Ajattelu oli voimavarakeskeistä ja tavoitteena oli voimaannuttaa vanhempia. Vanhempien kanssa työskentelyssä vanhemmuuden vahvistaminen keskusteluiden, vanhemmuuden roolien pohtimisen sekä kuulumissoittojen kautta oli tärkeää. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää siihen, että yhteydenpitoa tapahtuisi erityisesti positiivisten asioiden kautta.

Pitäs muistaa niistä positiivisistakin asioista soittaa. (hvm 1.)

6.2 Yhteistyö ammattiverkostoihin

Yhteistyö sijaishuollossa lähtee liikkeelle ensisijaisesti sijaishuoltoyksikön ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän yhteydenpidosta: ”Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän sekä lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuollossa vastaavan työntekijän tulee olla yhteistyössä sijaishuoltoon sijoitetun lapsen ja hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä sijaishuoltopaikan edustajan

kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi” (Lastensuojelulaki 417/2007, 13 b §; 52 §).

Yhteistyössä sosiaalityöntekijän kanssa korostuu erityisesti lapsen asiakassuunnitelma. Työntekijöiden pohdinnat sijaishuoltoyksikön työskentelystä kuvastavat hyvin lastenkodissa työskentelevien ajatuksia heidän osaamisestaan ja sitä, miten heidän käsityksensä lapsesta muodostuu.

Ku miettii, niin ei heillä oikein oo muita ammattiryhmiä ku me (viittaa sosiaalityöntekijöihin), ketkä ollaan täällä ympärivuorokautisesti näitten nuorten kanssa. (Haastattelu 4)

Oon työntekijänä jossain määrin siinä asemassa että joutuu tavallaan kokoo sitä tietoa niistä eri lähteistä. (Haastattelu 3)

Sijaishuoltoyksikön oma aktiivisuus yhteistyöverkostoihin vaikuttaa aineiston pohjalta tärkeältä. Aktiivisuudessa korostuvat yhteydenotot, jotka jakavat yhteistä ”tilan-tietoa” sekä pyrkivät aktivoimaan niitä tahoja, jotka tukirakenteita pystyvät muodostamaan. Näitä tukirakenteita voivat edustaa niin terveydenhuollon neuvolat roko-tusasioissa, ambulanssi nuoren ottaessa lääkettä, jonka alkuperää ei tunne tai nuoriso-psykiatrian poliklinikka tilanteissa, joissa nuoren psyykkisen voinnin kokonaisarvioon tarvitaan lisäasiantuntemusta. Erityisen tärkeäksi yhteydenotoista vaikutti muodostu-van se, että työntekijällä täytyy olla esittää oma suunnitelma siitä mitä olisi järkevä tehdä ja jota toinen, usein asiantuntijataho, voi kommentoida.

Työntekijä pohtii ennen soittoa mitä mieltä on itse tilanteesta. Hän esit-tää vielä näkemyksen työkaverille, joka täsmentää soittajalle, että lapsi on ollut viikonlopun kotiharjoittelussa. Onko lapsi syönyt, nukkunut ja ottanut lääkkeensä ei voida olla täysin varmoja. (Hvm 70)

Onnistumiset yhteistyöverkostojen kanssa tiivistyvät havainnoissani:

Työntekijä soittaa lääkärille nuoren reseptilääkkeestä. Puhelu on informatiivinen (nuoren kuulumiset, edellisen tapaamisen muistelu, nykyisen lääkityksen kertaus). (Hvm 4)

Kouluhenkilökunnan kanssa tehtävä yhteistyö ei painottunut aineistoni haastatteluissa. Havaintomuistiinpanoissa koulumerkintöjä ja työntekijöiden keskusteluja olin kirjannut useita. Koulun merkityksen jääminen taka-alalle haastatteluissa saattaa kertoa myös siitä, että koulua pidettiin ”itsestäänselvyytenä” arjen osalta, jonka vuoksi sitä ei painotettu. Erityisesti tähän tulkintaan minua johtaa se, että lähes kaikki aamuvuoron työntekijät olivat vuorovaikutuksessa sijaishuoltoyksikön yhteydessä sijanseen koulun henkilökunnan kanssa ja koulun kanssa järjestettiin viikoittain yhteinen palaveri.

Kouluhenkilökunnan kanssa tehtävä yhteistyö on päivittäistä. Pohdin kuinka tärkeää työntekijöiden väliset kohtaamiset ovat yhteisen ymmärryksen lisäämiseksi puolin ja toisin. Olemalla vuorovaikutuksessa toisen kanssa työntekijät vaikuttavat ymmärtävän paremmin toistensa ratkaisuja. Tuntuu jopa hieman huvittavalta, eikö asia ole aina näin? Mitä enemmän ihmiset tapaavat toisiaan fyysisesti läsnäolevina sitä enemmän yhteistä ymmärrystä syntyy. Yksiköissä pitäisi enemmän painottaa työntekijöiden vierailuja myös muiden yhteistyötahojen luona sekä kannustaa työntekijöitä kutsumaan heitä lastenkotiin. (Hvm 51.)

6.3 Verkostot

Yhteistyöverkostojen kanssa tehtävässä työstä korostui erityisesti perheen kanssa tehtävä (perhe)työ. Vanhemman ”luvan” antaminen lapselle asettua lastensuojelun yksiköön arvioitiin olevan yksi merkittävimmistä tekijöistä, joka ennustaa laitoksessa tehtävän työn onnistumista. Havaintojeni mukaan työntekijät keskustelivat paljon vanhemmista, heidän elämäntilanteistaan, mahdollisista ajatuksista sekä yhteydenpidosta ja sen määrästä. Vanhempien rinnalla tärkeiksi kasvatuskumppaneiksi miellettiin muita nuoren läheisverkostoissa olevia aikuisia. Työntekijöiden ja vanhempien välisellä yhteistyöllä on monenlaisia lähtökohtia. Lastensuojelulain tahdonvastainen huos-

taanotto ja usein sijoittavan viranomaisen näkemys kontrollia vaativasta työskente-
lystä asettaa työntekijälle ja laitokselle erilaisen haasteen kuin tahdonmukainen huos-
taanotto, jossa vanhemmat suhtautuvat lastenkodin työskentelyyn ”palvelutyyppi-
sesti”. Lastensuojelulain mukaisten kiireellisten sijoitusten arviointityöskentely vaatii
työntekijältä erityistä kykyä pohtia perheiden kokonaisuutta ja kykyä pystyä arvioin-
tityön ohella tukemaan perheen ja lapsen voimavaroja arjessa pärjäämiseen.

Ammatillisen yhteistyöverkoston osalta asiakkaan sosiaalityöntekijän kanssa tehtävä
yhteistyö nousi selkeimmin esille. Työntekijän ja sosiaalityöntekijän välinen yhteistyö
nuoren edun toteuttamiseksi näkyi monelta osin. Osa työntekijöistä koki yhteistyön
olevan erityisen vuorovaikutuksellista ja johtavan parhaalla mahdollisella tavalla lap-
sen edun toteutumiseen. Näiden työntekijöiden piirteiksi nousivat havaintojeni mu-
kaan omatoimisuus yhteydenpidossa sen eri muodoissa sekä erityisesti myös positiiv-
isten kuulumisten välittäminen.

Yhteistyöverkostojen kanssa tehtävä työ koettiin työntekijöiden näkökulmista työn
haastavuutta lisääväksi positiivisessa mielessä. Lastenkodin henkilöstön edustajalla
saattoi hyvinkin olla yhteistyötä niin poliisin, terveydenhuollon (sairaanhoitajat, lää-
kärit) kuin valtiollisten virastojen (mm. Kela) kanssa. Havaintojeni mukaan yhteis-
työssä keskeiseksi nousivat vuorovaikutuksellisten taitojen omaaminen sekä oman en-
nakkovalmistautumisen tarve työntekijän itse ottaessa yhteyttä. Erityisesti oman näke-
myksen esille tuominen keskustelussa ja tämän peilaaminen toisen toimintatahon nä-
kemykseen koettiin nuorten tilanteita edesauttavaksi.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Mistä lastenkodissa tehtävässä työssä lopulta on kysymys? Tutkimuksessani olen tar-
kastellut lastenkodissa tehtävää työtä sosiaalipedagogisesta näkökulmasta. Näkökul-
man tarkoituksena on ollut korostaa lastenkodissa tehtävää ammatillista työtä perhei-

den kasvatustehtävän tukemisena, kiintymys- ja vuorovaikutussuhteiden korvaamisena sekä tuoda esille kasvatuksen painottamista paremman tulevaisuuden rakentajana sekä yhteiskunnan että yksilöiden näkökulmasta. Lisäksi tuon esille sosiaalipedagogisesta näkökulmasta kasvatuksen merkitystä täysivaltaiseksi kansalaiseksi kasvamisessa.

Tutkimuksessani lastenkodissa tehtävä työ saa yhteiskunnallisen ja ammatillisen painotuksen. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta lastenkodissa tehtävä työ paikallistuu poliittisesti, lainsäädännöllisesti sekä eettisesti erittäin keskeiseen ”instituutioon” eli perheiden kanssa tehtävään työhön. Vaikka lastenkodissa tapahtuva työ kohdistuu ja painottuu lastenkodissa asuvien lasten elämään, perheiden kanssa tehtävä työ on tärkeä osa työn onnistumista kuvaava elementti. Lastenkodissa työskentelevän työntekijän vastuulla ja tehtävänä on muodostaa luottamuksellinen suhde hänen vastuulleen väliaikaisesti annettuun lapseen sekä hänen vanhempaansa, oli hän sitten biologinen tai ei. Perheiden ja läheisverkoston kanssa tehtävässä työssä korostuu vanhempien luottamus, kumppanuus ja heidän antamansa ”lupa” lapselle asettua lastenkodissa työskentelevien aikuisten huolehdittavaksi ja kasvatettavaksi.

Sosiaalipedagogisesta näkökulmasta lastensuojelun sijaishuolto saa rajoittuneen elämänkulullisen ”tehtävän”. Elämänkulku sosiaalipedagogisesti määriteltynä tarkoittaa erilaisten institutionaalisten siirtymien kautta tapahtuvaa yksilön liikkumista instituutioiden vaikutuspiiristä toiseen. Siirtymät vaikuttavat ihmisen yhteiskunnalliseen asemaan ja yhteiskunnallisen identiteetin rakentumiseen. Sijaishuollon yhteiskunnallinen asema erityistä tukea tarvitsevan lapsen tilanteessa tarpeelliseksi (ja myös välttämättömäksi) arvioituna hoidon ja huolenpidon, kasvatuksen ja perhetyön instituutiona on erityinen. Erityisen tuen poistamisen tarkoitus sosiaalipedagogisesta näkökulmasta määrittää työn tavoitetta emansipaatioon eli holhouksen alta vapautumiseen, eikä se koske pelkästään lasta vaan usein myös koko hänen läheisverkostoaan. Lopulta kyse on siitä kuinka sijaishuolto pystyy rakentamaan dialogisella sekä sosiaalipedagogisella suhteellaan sellaista yhteiskunnallista subjektiutta (=yksilön tietoista yhteiskunnan jäsenyyttä), jonka kautta yksilön elämänhallinnan sisäinen ja ulkoinen tarve tulevat ”tyydytetyksi”. Sisäisellä elämänhallinnalla viitataan selviytymiseen, kyky tehdä omaa elämänkulkua myönteisesti tukevia ratkaisuja kehittyä. Ulkoisella elämänhallinnalla

viitataan yksilön osallisuuteen, riittävään toimeentuloon, koulutukseen ja työhön sekä muihin elämänhallintaa tukevien toimintajärjestelmien hallintaan.

Lastenkodissa tehtävään työhön ammatillisena työnä pitäisi tutkimukseni perusteella suhtautua erittäin suurella eettisyydellä ja pitkään harkitulla ”ammattiminän” pohdinnalla. Erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat usein jääneet vailla arjen säännöllisyyttä, vuorovaikutusta, dialogisuutta sekä erityisesti (rakastavaa) pedagogista suhdetta, jotka ovat edellytyksiä lapsen kasvuille inhimillisenä olentona. Lapsen persoonan kasvu näkyy yksilön subjektiivisuuden vahvistumisena, kykynä oppia uutta, minuuden rakentumana sekä yhteiskunnallisen toimintakyvyn vahvistumisena. Nämä ovat osaltaan keskeisiä tekijöitä yksilön luovuuden ja itsensä toteuttamisen reunaehtoina. Ilman inhimillisistä ja virikkeellistä ympäristöä voi näiden toteutuminen jäädä jopa väliin.

Hoidon, huolenpidon sekä pedagogisen suhteen kautta tarkasteltuna työntekijän tehtävä oli muodostaa lapseen ohjauksellisen suhde joka ei ole pelkästään hoitoa ja huolenpitoa, pedagogista rakkautta, kasvatuksellista älykkyyttä tai dialogisuutta vanhempien kanssa vaan ajoittain kaikkea näitä yhdessä. Tämän suhteen tarkoituksena ja päämääränä oli herättää tietoisuutta sekä lapsessa että vanhemmassa sekä läheisverkostosta korostaa niitä mahdollisuuksia, joita sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti eri tilanteissa elävällä yksilöllä on. Tietoisuuden herättämisen ja itseavun kautta tarkoituksena on kannustaa ihmisiä kehittämään ja ottamaan kohtaloon omiin käsiinsä.

Johdantoluvussani toin esille modernin kansalaisuuden ulottuvuudet, joiksi mainitsin aktiivisen, osallistuvan ja vastuullisen maailmankansalaisuuden piirteet. Mainitsin myös Johan Vilhelm Snellmanin (1806–1881), joka huomioi hyvässä kansalaisuudessa ympäröivän yhteiskunnan ja yhteisöt korostaen kansakuntien oman kulttuuristen tapojen merkitystä. Snellmanin ajatuksissa kansalaisuuden (kasvatukselliseksi) päämääräksi mainitsin ihmisen kyvyn muuttua oman valtionsa kansalaiseksi. Tutkimukseni ulottuvuuksien kautta tarkastelussa kansalaiseksi kasvamiseksi korostuu aikuisen vuorovaikutus ja luottamus lapseen sekä aikuisen vastuunottaminen ja kantaminen. Ammatillisen kasvatuksen näkökulmasta korostaisin erityisesti työntekijän oman eettisyyden, moraalin, inhimillisyyden, toisen kunnioittamisen sekä erityisesti rehellisyyden merkitystä. Näkemykseni mukaan ihmisestä tulee kansalainen erityisesti kasvatuksen kautta, jolloin yhteisön (=lastensuojelulaitoksen työryhmän) tulisi pitää alati

mielessään ne kasvatukselliset tavoitteet ja päämäärät, joita he ovat yhteisesti asettaneet. Sosiaalipedagogisessa kulttuuri- ja kansalaisajattelussa työssä painottuvat tällöin kohtaamiset, dialogi ja solidaarisuus. Haluaisinkin korostaa aineistostani kaikkia niitä kohtia, joista lukija löytää näkökulmia, joiden kautta työntekijän toiminnan tavoitteena on suunnata toimintansa niin, että tämä lisää lapsen kykyä ja luottamusta parempaan tulevaisuuteen.

Tutkimuksessani työntekijän työotteeksi olen nimennyt ohjaamisen. Ohjaamisen työote lähtee vuorovaikutussuhteesta joka on luonteeltaan valtasuhteista, mutta tavoitteeltaan kohdistuu lapsen edun toteutumiseen. Koulutuksessa kuulemani kasvatopsykologin lause ”aikuisen on oltava aikuinen, jotta lapsi voi olla lapsi” tiivistää mielestäni loistavasti tämän suhteen (Soisalo 2016). Ohjaussuhteen olen määritellyt sosiaalipedagogisesti, jolloin käsite kuvaa aikuisen tavoitetta tukea kasvun, opetuksen ja sosiaalistamisen kautta lapsen ”maailmasuhteita”. Maailmasuhteilla olen viitannut Timo Latomaan (2011) tulkintaan, jossa tätä tarkastellaan kasvun, oppimisen ja sosiaalistumisen vaikeuksina, häiriöinä ja sosiaalipedagogiikkana. Ohjaus kohdistuu kasvuun, oppimiseen ja sosiaalistumiseen, tukeen näissä liittyvissä vaikeuksissa sekä mahdollistaa vääristymien korjaantumisen. Ohjaus pedagogisena toimintamana korostaa neljää ymmärtämisen periaatetta: ymmärtämisen kykyä, ymmärtämisen välittämistä, ymmärtämisen lähtökohtia ja paremman ymmärtämisen periaatetta. Ohjaus on liikkumista opettamisen, kasvatuksen ja sosiaalistamisen muodostamassa pedagogisessa kentässä. Ohjaus saa eri tilanteissa eri merkitystä ja piirteitä olematta kuitenkaan juuri jokin tietty ”maailmansuhde”. Tämän tulkinnan mukaan ohjaus tulee ymmärrettäväksi työmuotona ja rajankäyntinä muihin pedagogisiin työmuotoihin. (Latomaa 2011, 46–55.)

LÄHTEET

Arajärvi, T. 1988. Tasapainoinen lapsuus. Porvoo. Wsoy.

Bardy, M. 2013. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

DalMaso, R & Kuosmanen, V. Sosionomityön (AMK) käsitteellistä etsintää. Teoksessa 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointijärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 2/2008.

Grönfors, M. 1985. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Helsinki. Wsoy.

Eskola, J & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere. Vastapaino.

Hovi-Pulsa, R. 2011. Arkilähtöinen perhetyö. Strukturoitua avoimuutta. Lisensiaatin tutkimus. Itä-Suomen yliopisto: Yhteiskuntatieteiden laitos.

Hämäläinen, J. 1995. Sosiaalipedagogiikan oppihistoriallinen kehitys Saksassa. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 26.

Hämäläinen, J. 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion yliopisto. Kuopio. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Opetusjulkaisuja 1/1999.

Hämäläinen, J. & Nivala, E. 2008. Kasvatustiede. Pedagogisen ihmistyön tiede. Kuopio. UNIPress.

Hämäläinen, J. 2010. Nuorisokasvatuksen teoria sosiaalipedagogisessa kehityksessä. Teoksessa Nivala, Saastamoinen (toim.). 2010. Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheenvuoroja. Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 73. Helsinki: Kuopion yliopistollisen sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos.

Kananen, J. 2014. Etnografinen tutkimus. Miten kirjoitan etnografisen opinnäytetyön. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 168. Jyväskylä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kilpailutuksen kriteerit erityisyksiköt 2015. Kansallinen hankinta-ilmoitus Espoo, Vantaa, Kauniaisten lastensuojelun sijaishuolto. Edita Publishing Oy.

Kurki, L & Nivala, E. Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere. University Press.

Känkänen, P. Lastensuojelun sosiaalityön historia Suomessa 1800-luvun lopulta 1990-luvulle. Pro-gradututkielma. Itä-Suomen yliopisto: Yhteiskuntatieteiden laitos.

Tuomi, J & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki. Tammi.

Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset. Etnografia lastenkotityössä. Väitöskirja. Tampere. Tampereen yliopistopaino.

Latomaa, T. 2011. Mitä ohjaus on. Ohjaus pedagogisena toimintana. Kasvatus : Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 42, 46–57.

Lastensuojelulaki. 2007. L 13.4.2007/417 muutoksineen. Viitattu 3.8.2015

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lapsi 2018. Lastensuojelun keskusliiton strategia 2014-2018. Viitattu 11.8.2016.
https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Lapsi2018_strategia.pdf

Onnismaa, J. 2007. Ohjaus- ja neuvontatyö: aikaa huomiota ja kunnioitusta. Helsinki. Gaudeamus.

Puolimatka, T. 2010. Ihmiskäsityksen filosofia ja nuorisokasvatus. Teoksessa Nivala, Saastamoinen (toim.). 2010. Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheenvuoroja. Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 73. Helsinki: Yliopistopaino, 132–168.

Pösö, T. 1993. Kolme koulukotia. Väitöskirja. Tampere. Tampereen yliopisto.

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranieniemi (toimittajat): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalisuus, Tampere: Vastapaino, s.75–97.

Sinkkonen, J. 2010. Mikä lastenkodin arjessa hoitaa? Teoksessa P. Kiiskinen & T. Eskelinen (toim.) Iskä, äiskä, omahoitsu ja mä siltaa rakentamassa. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:ro 18, 9–11.

Soisalo, R. 2016. Psykiatrinen lastensuojelutyö. Luentomateriaali. Suomen psykologinen instituutti. Tampere.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2014. Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatus, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012–2014. Viitattu 2.10.2016.
<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-valvonta/valvira-ja-lastensuojelun-valvonta>

Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen www-sivut. 2016. Viitattu 2.11.2016.
https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/varhainen-avoin-yhteistoiminta/kasvatuskumppanuus

Kvalimot www-sivusto. 2014. Viitattu 10.10.2014. http://www.fsd.uta.fi/metelma-opetus/kvali/L7_3_4.html

Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus Lapsen oikeuksista. 2015. Viitattu 13.8.2015. http://www.lskl.fi/files/206/LOS_sopimus.pdf